

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 10 kwietnia 2025 r.

Poz. 4056

UCHWAŁA NR XIX/116/2025 RADY MIEJSKIEJ W ŁOWICZU

z dnia 27 marca 2025 r.

zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2025 – 2028”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907 i 1940) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292), Rada Miejska w Łowiczu uchwala, co następuje:

§ 1. Zmienia się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2025 – 2028”, stanowiący załącznik do uchwały Nr XI/70/2024 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 28 listopada 2024 r. w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2025 – 2028” (opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego w 2025 r. poz. 672), który otrzymuje brzmienie jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Łowicza.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

**Przewodnicząca Rady Miejskiej
w Łowiczu**

Zofia Wielemborek

**Załącznik do UCHWAŁY NR XIX/116/2025
RADY MIEJSKIEJ W ŁOWICZU**

z dnia 27 marca 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2025-2028

ŁOWICZ, 2024 R.

Spis treści

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta Łowicza)
 - 5.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)
 - 5.2.1. Zarys historii obszaru miasta Łowicza
 - 5.2.2. Krajobraz kulturowy
 - 5.2.3. Zabytki będące własnością miasta
 - 5.2.4. Zabytki ruchome
 - 5.2.5. Placówki muzealne
 - 5.2.6. Zabytki archeologiczne
 - 5.2.7. Dziedzictwo niematerialne
 - 5.3. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony
 - 5.4. Zabytki z terenu miasta Łowicza wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń
7. Założenia programowe – cele, priorytety, kierunki działań i zadania
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami
11. Realizacja i finansowanie przez miasto Łowicz zadań z zakresu ochrony zabytków

Załącznik nr 1 – wykaz obiektów ujętych w GEZ

Aneks nr 1 – wykaz zabytków nieruchomych

Aneks nr 2 – wykaz zabytków archeologicznych

Spis tabel

Spis fotografii

Spis rysunków

1.Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.), gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze miasta.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe miasta. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Burmistrz sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miasta. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Program ten stanowi kontynuację opracowanego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020 – 2023, który został przyjęty Uchwałą Nr XXIII/202/2020 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 28 maja 2020 r.

2.Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.). Zapis w ww. ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Do najważniejszych aktów prawnych regulujących sposób ochrony i zarządzania zabytkami w Polsce należą:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.)

Ustawa jest kluczowym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków. Definiuje ona m.in. pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, określa: formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków, obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach, etc.

Ustawa definiuje pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5).

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Do rejestru można wpisać także otoczenie, nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny.

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na ww. listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć;
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat;
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;

- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców;
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat;
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro
- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Park kulturowy

Park Kulturowy jest tworzony w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Formę ochrony stanowi także gminna ewidencja zabytków, w której powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. (art. 22. ust. 5).

Ustawa określa także obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. ust. 4),
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19),
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).

Istotne dla prowadzonych przez gminę zadań są zapisy w art. 19 ustawy.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie.

Nowelizacja ustawy z dnia 22 czerwca 2017 roku wprowadziła zapis, mający na celu ochronę obiektów zabytkowych, co do których zostało wszczęte postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych, ale decyzja nie jest jeszcze ostateczna: *„od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku”*. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie (art. 10a).

W ramach nowelizacji ustawy samorządy wszystkich szczebli otrzymały możliwość udzielania dotacji na prace przy zabytkach nie tylko wpisanych do rejestru zabytków, lecz również znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81 ust. 1).

Zgodnie z zapisami znowelizowanej ustawy wprowadzone zostały administracyjne kary pieniężne:

Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, który nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości*

- podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024 poz. 1465 z późn. zm.)

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządu gminnego. Ustawa o samorządzie gminnym, jako jedno z zadań własnych gminy, wymienia sprawy z zakresu kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt 9).

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 z późn. zm.)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania planu ogólnego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.)

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską

na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz w odniesieniu do obiektów w gminnej ewidencji zabytków.

W kontekście ochrony zabytków istotnym przepisem prawa budowlanego jest możliwość skorzystania z odstępstw od sprecyzowanych w ustawie przepisów techniczno-budowlanych, dotyczących projektowania, budowania, użytkowania i utrzymywania obiektów budowlanych. Odstępstwo można uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub decyzji o zmianie sposobu użytkowania obiektu. Organ wydający pozwolenie na budowę występuje w tej sprawie do ministra, który ustanowił przepisy techniczno-budowlane (art. 9). Należy też zwrócić uwagę, że w myśl prawa budowlanego, budowy i roboty budowlane niewymagające pozwolenia na budowę, jeżeli są wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków wymagają pozwolenia na budowę, a jeżeli są wykonywane na obszarze wpisanym do rejestru zabytków - wymagają zgłoszenia, przy czym do wniosku o pozwolenie na budowę oraz do zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 29 ust. 4). Natomiast pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2).

W odniesieniu do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 ust. 3).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2023 poz. 1336 ze zm.)

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2, pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1, park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1145)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania (sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości) wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 87)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki

nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2023 poz. 571 z późn. zm.)

Ustawa informuje, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2022 r., poz. 385)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r., poz. 164)

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Akty wykonawcze:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r., Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r., Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2021 r., poz. 81).

4.Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1.Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program opieki nad zabytkami miasta Łowicza na lata 2025-2028, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Uchwała Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026" (M.P. z 2023 r. poz. 1470)

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków,
- plany zarządzania dla pomników historii,
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,
- system bezpieczeństwa zabytków,
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków,
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+),
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego,
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach,

- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego,
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami,
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich,
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych,
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia "Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030" (M.P. z 2020 r. poz. 1060)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Diagnoza w zakresie objętym programowaniem strategicznym opiera się na trzech obszarach:

- obszar 1: współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 kultura wskazano m.in. na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych (tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze krajowym nie wykazuje objawów zniszczenia). Jednocześnie wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego, które zarówno w Polsce, jak i na świecie, odgrywają również coraz ważniejszą rolę w kształtowaniu świadomości historycznej i tożsamości narodowej.

Jako cel główny SRKS wskazała wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Cel główny SRKS realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne:
 - Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
 - Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich:
 - Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
 - Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury,
 - Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
 - Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

- Wzmacnianie promocji kultury polskiej za granicą.
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju:
 - Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
 - Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,
 - Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Łowicza na lata 2025-2028 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

*WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM NA LATA 2024 – 2027
przyjęty przez Sejmik Województwa Łódzkiego w dniu 2 września 2024 r.
(Uchwała nr V/78/24, Dz. Urz. Woj. Łódz. z dnia 29.10.2024, poz. 8735)*

W długofalowej perspektywie wizja odzwierciedla pożądany stan województwa pod względem zachowania i właściwego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego, a jego osiągnięciu ma sprzyjać realizacja założonych celów operacyjnych, tj.:

1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy.
2. Tożsamość wielokulturowa regionu.
3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym.

Aktualna pozostała zatem wizja rozwoju nakreślona w poprzedniej edycji Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2020-2023, która brzmi:

REGION WYRÓŻNIAJĄCY SIĘ RÓŻNORODNOŚCIĄ WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
I SPUŚCIZNY DZIEJOWEJ, STANOWIĄCYCH PODSTAWĘ WIELOKULTUROWEJ TOŻSAMOŚCI WOJEWÓDZTWA

Poniżej przedstawiono Cele operacyjne, działania oraz zadania określone w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2024-2027:

CELE OPERACYJNE	DZIAŁANIA	ZADANIA
1. ATRAKCYJNY KRAJOBRAZ KULTUROWY	1.1. Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego	Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych
	1.2. Poprawa stanu zachowania i zabezpieczenia zabytków	1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego 1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie oraz zabezpieczenie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego oraz adaptacji do zmian klimatycznych 1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich z uwzględnieniem adaptacji do zmian klimatycznych
2. TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU	2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym	2.1.1. Identyfikacja, wsparcie i promocja unikatowych i specyficznych form tradycji 2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków 2.1.3. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych
	2.2. Edukacja kulturalna i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	2.2.1. Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu 2.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego 2.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego
	3.1. Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów	3.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków 3.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej o zabytkach 3.1.3. Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach
3. SPRAWNY SYSTEM ZARZĄDZANIA OPIEKĄ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM	3.2. Wzmacnianie potencjału organizacyjnego instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego	3.2.1. Wspieranie współpracy instytucji, organizacji oraz jednostek administracji w zakresie ochrony dziedzictwa 3.2.2. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa

Poniżej wskazano działania, które odnoszą się bezpośrednio do analizowanego obszaru:

2.1.1. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji, poprzez:

- promocję form tradycji wpisanych na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa (procesji Bożego Ciała w Łowiczu, zwyczaju układania dywanów kwiatowych w procesji Bożego Ciała w Spycimierzu oraz tradycji rzeźbiarskich ośrodka w Kutnie),
- wsparcie form tradycji w zakresie aplikowania na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO (m.in. procesji Bożego Ciała w Łowiczu) oraz promocja form tradycji znajdujących się na tej liście (tradycja układania kwiatowych dywanów na procesję Bożego Ciała w Polsce, m.in. w Spycimierzu).

2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków, poprzez:

- włączanie twórców ludowych w proces „ożywiania” skansenów, m.in. w Maurzycach, Łowiczu, Lipcach Reymontowskich, Uniejowie, Sieradzu, Tomaszowie Mazowieckim, Tumie – Kwiatkówku,

- wspieranie sieciowania współpracy na rzecz rozwijania wizerunkowych produktów turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym, tj.:
 - potencjalnych produktów turystycznych: Szlak Dziedzictwa Poprzemysłowego, Szlak Filmowy, Procesja Bożego Ciała w Łowiczu, Rogowska Kolejka Wąskotorowa, Piotrków Trybunalski – kolebka parlamentaryzmu polskiego, Łowicz – Centrum Turystyki i Kultury, Spała – Inowódz, Skansen Locomotyw w Zduńskiej Woli
 - Karsznicach, Skoszewy Stare i okolice – Spotkanie z Historią, Tradycją i Kulturą, Szlak św. Faustyny Kowalskiej, Wieluń Miastem Pokoju i Pojednania.

2.1.3. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych, poprzez:

- promocję oraz oznakowanie obiektów na planowanych i istniejących szlakach kulturowych, z zastosowaniem jednolitego systemu identyfikacji wizualnej dziedzictwa kulturowego, m.in.:
 - Szlak Księżąt Mazowieckich, m.in. Rawa Mazowiecka, Łowicz.

3.2.2. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa, poprzez:

- wypracowanie mechanizmów współpracy sieciowej instytucji kultury, w tym muzeów (działających w sieci ośrodków historycznych)
 - zasięgu: ponadregionalnym: w Łodzi (m.in. Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Muzeum Sztuki, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Muzeum Kinematografii), Piotrkowie Trybunalskim, Sieradzu, Łęczycy, Łowiczu i Wieluniu.

ZADANIA DEDYKOWANE OŚRODKOM HISTORYCZNYM O RANDZE KRAJOWEJ (ŁOWICZ):

Cel operacyjny 1: ATRAKCYJNY KRAJOBRAZ KULTUROWY

Działanie 1.1.: Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego

Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych

- Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszaru priorytetowego,
- Stanowienie uchwały reklamowej,
- Opracowanie i cykliczna aktualizacja gminnego programu opieki nad zabytkami,
- Wpisanie do rejestru zabytków nieruchomych bramy z ogrodzeniem przy Muzeum w Łowiczu,
- Utworzenie parku kulturowego Śladami Prymasów, Zawiszy, Walewskiej, Napoleona – łowicki park kulturowy (w obrębie wyznaczonych terenów, zgodnie z uchwałą RM),
- Opracowanie i cykliczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- Opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Zadanie 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych

- Przyznawanie dotacji na poziomie gminy na prace przy zabytkach.

Działanie 1.2.: Poprawa stanu zachowania i zabezpieczenia zabytkówZadanie 1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego

- Prowadzenie badań historyczno-konserwatorskich w obrębie zespołu klasztornego pobernardyńskiego,
- Opracowanie studium historyczno-konserwatorskiego układu urbanistycznego miasta Łowicz,
- Opracowanie katalogu projektów architektonicznych domów nawiązujących do lokalnej tradycji i dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie oraz zabezpieczenie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego oraz adaptacji do zmian klimatycznych

- Prowadzenie działań konserwatorskich w obiektach z listy zabytków reprezentatywnych:
 - kontynuacja rewaloryzacji układu urbanistycznego (z uwzględnieniem zabytków wpisanych do rejestru),
 - kompleksowa rewaloryzacja zespołu klasztornego pobernardyńskiego,
 - bieżące prace utrzymaniowe ratusza,
 - bieżące prace utrzymaniowe kolegiata (bazylika katedralna),
 - lokalne działania konserwatorsko-remontowe kościoła parafialnego św. Ducha i św. Małgorzaty,
 - bieżące prace utrzymaniowe kościoła parafialnego oo. pijarów NMP i św. Wojciecha,
 - lokalne działania konserwatorsko-remontowe kościoła filialnego św. Leonarda i Małgorzaty.
- Kontynuacja rewaloryzacji zakomponowanej zieleni m.in. Ogród Saski,
- Wykonanie instalacji sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w Muzeum w Łowiczu ze skansenami i w obiektach sakralnych,
- Kontynuacja działań konserwatorskich, remontów i modernizacji w Muzeum w Łowiczu ze skansenami, z uwzględnieniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami,
- Opracowanie Miejskiego Planu Adaptacji do zmian klimatu (MPA) uwzględniającego specyfikę rewaloryzacji obiektów dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich z uwzględnieniem adaptacji do zmian klimatycznych

- Uzupełnianie struktury budowlanej układu przestrzennego z uwzględnieniem specyfiki miejsca, poprzez nawiązanie do lokalnych form architektonicznych,
- Poprawa jakości przestrzeni publicznych w aspekcie estetycznym i użytkowym,
- Zwiększenie udziału zieleni w przestrzeni miejscowości, zwłaszcza w obszarze priorytetowym.

Cel operacyjny 2: TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONUDziałanie 2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowymZadanie 2.1.3. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych

- Plenerów filmowych w Łowiczu na Szlaku Filmowym.

Zadanie 2.1.1. Identyfikacja, wsparcie i promocja unikatowych i specyficznych form tradycji

- Zachowanie i promocja reliktyw wielokulturowości (dziedzictwo mniejszości),
- Włączenie się w ideę tworzenia Listy Produktów Tradycyjnych, poprzez zgłaszanie rekomendacji,
- Promocja Procesji Bożego Ciała w Łowiczu wpisanej na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa oraz wsparcie dalszych działań w kierunku wpisania na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO,
- Włączenie się w ideę tworzenia Krajowej Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, poprzez zgłaszanie rekomendacji specyficznych przejawów tradycji dla podregionu łowickiego (np. haft łowicki, wycinanka łowicka).

Zadanie 2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków

- Aktywizacja twórców ludowych oraz objęcie ich merytorycznym wsparciem przez instytucje kultury,
- Organizacja punktów dystrybucji pamiątek regionalnych,
- Wspieranie sieciowania współpracy na rzecz rozwijania wizerunkowych certyfikowanych produktów turystycznych (Biesiada Łowicka w Maurzycach) i potencjalnych produktów turystycznych, związanych z istniejącym pomnikiem historii oraz z proponowanym parkiem kulturowym (Śladami Prymasów, Zawiszy, Walewskiej, Napoleona – łowicki park kulturowy).

Działanie 2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowymZadanie 2.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego

- Udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa i/lub Nocy Muzeów (JST, instytucje kultury).

Zadanie 2.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego

- Prowadzenie strony internetowej promującej dziedzictwo kulturowe (JST, instytucje kultury),
- Prowadzenie tematycznych profili na portalach społecznościowych (JST, instytucje kultury).

Cel operacyjny 3: SPRAWNY SYSTEM ZARZĄDZANIA OPIEKĄ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYMDziałanie 3.1.: Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobówZadanie 3.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków

- Bieżąca aktualizacja i digitalizacja zasobu gminnej ewidencji zabytków.

Zadanie 3.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej o zabytkach

- Prowadzenie i bieżące zasilanie SIP w zakresie danych o zasobach dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 3.1.3. Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach

- Kontynuacja digitalizacji zabytków ruchomych w Muzeum w Łowiczu,
- Wprowadzenie w Muzeum w Łęczycy multimedialnych środków przekazu, z uwzględnieniem potrzeb m.in. osób obcojęzycznych i z niepełnosprawnościami,
- Wdrażanie rozwiązań umożliwiających wirtualne zwiedzanie muzeum z uwzględnieniem potrzeb m.in. osób obcojęzycznych i z niepełnosprawnościami.

Działanie 3.2. Wzmacnianie potencjału organizacyjnego instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego

Zadanie 3.2.2. Wsparcie działalności instytucji i organizacji sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa

- Podejmowanie współpracy z innymi instytucjami kultury w podregionie łowickim (zwłaszcza niepublicznymi).

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 przyjęta przez Sejmik Województwa Łódzkiego w dniu 6 maja 2021 r. (Uchwała nr XXXI/414/21, Dz. Urz. Woj. Łódz. z dnia 11.06.2021, poz. 2686).

Cele strategiczne polityki rozwoju województwa łódzkiego ukierunkowują zakres niezbędnych działań, w perspektywie roku 2030, pozwalających na wykorzystanie potencjałów i niwelowanie barier rozwojowych, zdiagnozowanych jako strategiczne wyzwania rozwojowe. Odnoszą się do działań realizowanych w sferze gospodarczej, społecznej, przestrzennej, uwzględniając współzależność procesów rozwojowych zachodzących w ramach tych trzech sfer.

Dodatkowo wskazano jeden cel horyzontalny: Efektywnie i odpowiedzialnie zarządzany region. Skuteczne działania podejmowane w sferze zarządczej pozytywnie oddziałują na realizację wskazanych powyżej celów strategicznych oraz pozwolą na skuteczną realizację Strategii i optymalizację procesów rozwojowych. W ramach tego celu działania

będą skoncentrowane na poprawie funkcjonowania administracji publicznej oraz rozwoju współpracy na różnych poziomach zarządzania, szczególnie współpracy samorządu wojewódzkiego i samorządów lokalnych.

Istotą tego celu będzie prowadzenie zintegrowanej polityki rozwoju, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, poprzez wzmocnienie potencjału endogenicznego miast i obszarów wiejskich, podniesienie ich atrakcyjności osadniczej, niwelowanie barier rozwojowych, zapobieganie peryferyzacji. Kluczowe znaczenie będzie przy tym miało poszanowanie zasad ochrony środowiska, w tym najwartościowszych elementów środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Polityka zrównoważonego rozwoju pozwoli na zaspokojenie potrzeb obecnych mieszkańców województwa łódzkiego i zachowanie najcenniejszych elementów środowiska dla przyszłych pokoleń. Osiąganie efektu synergii w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego będzie następowało z poszanowaniem walorów przestrzeni.

Poniżej przedstawiono cele Strategii spójne z przedmiotowym opracowaniem.

Cel operacyjny 3.2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu

3.2.1. Ochrona wartości i kształtowanie dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez:

- zachowanie kompletności i integralności zasobu jako czynnika definiującego krajobraz kulturowy i tożsamość regionalną, ze szczególnym uwzględnieniem pomników historii, zabytków reprezentatywnych, historycznych jednostek przestrzennych oraz unikatowych komponentów dziedzictwa m.in. przemysłowego, związanego z komunikacją, sakralnego, rezydencjalnego, filmowego, mniejszości narodowych, drewnianego,
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa do celów użytkowych (w tym komercyjnych) i promocyjnych (rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie obiektów zagrożonych i nieużytkowanych m.in. na funkcje kulturalne, naukowo-edukacyjne, turystyczne i rekreacyjne, zapewnienie należytego stanu zachowania zwłaszcza unikatowych komponentów), z uwzględnieniem walorów krajobrazowych i przyrodniczych,
- zwiększenie skali i skuteczności ochrony zasobów kulturowych, w tym wspieranie projektów rewitalizacji zabytków, rozszerzenie możliwości finansowania, wspieranie alternatywnych form finansowania dziedzictwa kulturowego, np. finansowanie społecznościowe,
- inwentaryzacja i promocja lokalnych form architektonicznych zabudowy, promowanie wiedzy o architekturze, przygotowanie katalogów wzorów projektowania form nowej architektury (zgodnej z tradycją lokalną) wpisanej w kontekst krajobrazowy.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta Łowicza)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Łowicza na lata 2025-2028, jest zbieżny z dokumentami miasta o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Uchwałą Nr LXIII/444/2018 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 27 września 2018 r. przyjęto aktualizację studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Łowicza (dalej Studium).

Dokument określa kierunki działań w zakresie funkcji społecznych, mieszkaniowych, gospodarczych, kulturowych, a także w zakresie rozwoju systemu ochrony przyrody i kształtowania zieleni. Celem generalnym określonym w dokumencie jest: Łowicz miastem atrakcyjnym do inwestowania i przyjaznym dla mieszkańców. Studium wyznacza następujące cele strategiczne rozwoju miasta:

- I. Zdynamizowanie rozwoju gospodarczego miasta w celu zwiększenia zamożności i efektywnego zwalczania bezrobocia.
- II. Podniesienie poziomu jakości życia.
- III. Poprawa wyposażenia infrastrukturalnego miasta.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej podlegają uszczegółowieniu w ustaleniach planu miejscowego, a szczególnie w zakresie:

1) warunków zagospodarowania w strefie ekspozycji obiektów chronionych oraz w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej, w których wymagane jest wprowadzenie w planach miejscowych, obowiązujących ustaleń określających:

- a) zachowanie warunków ekspozycji obiektu zabytkowego wzdłuż głównych osi kompozycyjnych w tym: dróg wjazdowych, alei i linii widokowych,
- b) warunki architektoniczne wykluczające dominanty konkurujące z obiektami sakralnymi, jak masztów, kominów, słupów lub kubatur przewyższających 3/4 wysokości obiektów zabytkowych,

2) warunków zagospodarowania na terenach cmentarzy i parków oraz w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej, dla których wymagane jest wprowadzenie warunków dotyczących:

- a) zachowania warunków właściwej ekspozycji od strony terenów przyległych,
- b) ograniczenia zabudowy w strefach ekspozycji,
- c) ochrona drzewostanu w tym, w szczególności systemu korzeniowego;

3) warunków zachowania pomników i tablic upamiętniających szczególne wydarzenia, pozostające w pamięci historycznej miasta.

Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych i wokół tych obszarów przyjmuje się poniższe zasady mające na celu ochronę pozostałości pradziejowych:

- a) w obszarze występowania stanowiska archeologicznego, realizację robót ziemnych, związanych z dokonywaniem zmian charakteru dotychczasowej działalności na stanowisku archeologicznym regulują przepisy odrębne,
- b) w strefie ochrony archeologicznej, w przypadku robót ziemnych, związanych z dokonywaniem zmian charakteru dotychczasowej działalności na terenie strefy, nakazuje się przeprowadzenie badań archeologicznych w formie nadzoru,
- c) wprowadzenie obszarów ochrony w otoczeniu stanowisk archeologicznych do treści planów miejscowych wymaga uwzględnienia przepisów odrębnych wskazujących na konieczność wprowadzenia nadzoru archeologicznego,
- d) obszar strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej traktuje się jako strefę ochrony stanowisk archeologicznych.

Zgodnie ze zmianami w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, które weszły w życie 24 września 2023 r., studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Łowicz obowiązuje do końca 2025 r. Zastąpi go plan ogólny.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Miasto Łowicz

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (dalej określany jako Plan ochrony) został opracowany z uwzględnieniem zagrożeń właściwych dla okresu pokoju, jak również tych, których występowanie dotyczy wyłącznie działań wojennych lub konfliktu zbrojnego.

Wśród istotnych zagrożeń wskazano na:

- zagrożenie pożarem,
- powódzie, ulewy, podtopienia oraz zalania powstałe z innych przyczyn,
- zagrożenie wichurą,
- zagrożenia z powodu katastrofy budowlanej, technicznej i chemicznej,
- zagrożenie demonstracjami i rozruchami ulicznymi,

- zagrożenie rabunkiem i atakami wandalizmu,
- zagrożenie atakiem terrorystycznym,
- zagrożenie konfliktem zbrojnym.

Zgodnie z Planem ochrony działania zabezpieczające powinny być ukierunkowane pod kątem:

1. Ochrony wszelkich systemów łączności /zarówno łączności radiowej, przewodowej jak i bezprzewodowej, których brak będzie powodować utrudnienia w kierowaniu akcją ochrony i ratowania zabytków.
2. Zabezpieczenia istniejącej na terenie miasta infrastruktury technicznej – elektroenergetycznej i wodociągowej. Brak działań w tym zakresie może w konsekwencji doprowadzić do powstawania pożarów (w wyniku zwarcia w instalacji, używanie zastępczego oświetlenia itp.) i utrudnień w prowadzeniu akcji gaśniczych. Przerwy w dostawach prądu będą powodować utratę skuteczności działania systemów zabezpieczających (systemy alarmowe i monitorujące), co w rezultacie może skutkować mnożeniem aktów grabieży.
3. Wprowadzenia odpowiedniego nadzoru nad obiektami zabytkowymi w przypadku zaistnienia negatywnego oddziaływania psychologicznego na ludność miasta, np. w przypadkach niszczenia obiektów, głównie administracyjnych i sakralnych.
4. Intensyfikowania działań zapobiegających dezinformacji systemu zarządzania i kierowania miastem.
5. Intensyfikacji prac zmierzających do właściwego zabezpieczenia zabytków pod względem ochrony przeciwpożarowej (umieszczenie na terenie posesji hydrantów).
6. Prowadzenia stałej konserwacji i utrzymania należytej dbałości o sieć elektro-energetyczną i instalację elektryczną wewnątrz obiektów.
7. Stałej dbałości i kontroli sieci wodno-kanalizacyjnej.
8. Zabezpieczenia odpowiednich sił i środków (sprzęt ciężki), niezbędnych do usuwania skutków możliwych katastrof budowlanych (m.in. udrażnianie ciągów komunikacyjnych).

Za organizację, koordynację współdziałania oraz kierowanie pracami przygotowawczymi w zakresie ochrony zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, są odpowiedzialni, działający w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Kierownicy jednostek organizacyjnych posiadających zabytki lub upoważnieni przez nich pracownicy. W przypadku wystąpienia strat i szkód w zabytkach są oni zobowiązani do zabezpieczenia zabytków przed dalszą destrukcją po ustąpieniu zagrożenia, dokumentowania zdarzeń, strat i podjętych działań poprzez filmowanie, fotografowanie, opisy, itp., informowania właściwych organów administracji publicznej, w szczególności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organy założycielskie o stratach, podjętych działaniach, potrzebach pomocy oraz wykonania ekspertyzy konserwatorskiej. W Planie ochrony znajduje się wykaz zabytków nieruchomych podlegających zabezpieczeniu w razie sytuacji kryzysowych lub na wypadek konfliktu zbrojnego, w ramach którego określono m.in. elementy obiektów podlegające zabezpieczeniu

i proponowane sposoby zabezpieczenia, a także wykaz jednostek organizacyjnych chroniących zabytki ruchome, które podlegają ochronie na miejscu przez użytkowników i właścicieli każdego z poszczególnych obiektów. Plan ochrony uwzględnia także sposoby dokumentowania działań ratowniczych i informowania o stratach, szkodach i potrzebach w zakresie ich likwidacji.

Zintegrowany Program Rewitalizacji Miasta Łowicza

Dokument został przyjęty Uchwałą nr XVI/111/2015 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 16 listopada 2015 r. (zmienioną Uchwałą nr XIX/131/2016 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 26 stycznia 2016 roku w sprawie zmiany uchwały Nr XVI/111/2015 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 16 listopada 2015 roku w sprawie przyjęcia „Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Miasta Łowicza”).

W ramach Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Miasta dokonano analizy zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Łowicza. Wśród mocnych stron wskazano na bogatą historię obszaru, w tym zachowaną kulturę niematerialną (folklor i tradycje regionu). Na terenie Miasta występuje cenny dla dziedzictwa kulturowego układ przestrzenny, bardzo duża liczba obiektów zabytkowych, które charakteryzują się wysoką wartością historyczną i kulturową. Pomimo licznych mocnych stron, część zabytków wymaga przeprowadzenia prac remontowych i konserwatorskich, ze względu na zły stan techniczny czy zaniedbania. W celu pełnego wykorzystania zasobów kulturowych, niezbędna jest kompleksowa rewitalizacja na terenie Miasta z uwzględnieniem działań na rzecz lokalnej społeczności. W Zintegrowanym Programie Rewitalizacji wskazano m.in. na potrzebę kontynuacji rozpoczętego w latach wcześniejszych procesu rewitalizacji, ochronę i rewaloryzację oraz rozwój turystyki kulturowej w oparciu o cenne zabytki. Szansą rozwoju i zachowania tradycji jest także kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym, współpraca z podmiotami zewnętrznymi czy edukacja mieszkańców.

5.2.Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)

Miasto Łowicz położone jest w północno-wschodniej części województwa łódzkiego, w powiecie łowickim nad rzeką Bzurą. Ze względu na położenie między Łodzią a Warszawą i w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, Miasto posiada doskonałe możliwości rozwoju. Leży ono na styku Równiny Kutnowskiej oraz Równiny Łowicko-Błońskiej (makroregion Nizina Środkowomazowiecka).

Pod względem etnograficznym Miasto znajduje się i jest stolicą Ziemi Łowickiej, która należy do Mazowsza. Teren ten zamieszkuje grupa etnograficzna zwana Książakami, posługująca się gwarą łowicką. Miasto podzielone jest na 10 osiedli, będących statutowymi jednostkami pomocniczymi Łowicza. Są to:

- Osiedle „Korabka”,

- Osiedle „Stare Miasto”,
- Osiedle „Zatorze”,
- Osiedle „Stefana Starzyńskiego”,
- Osiedle „Nowe Miasto”,
- Osiedle „Przedmieście”,
- Osiedle „Kostka”,
- Osiedle „Bratkowice”,
- Osiedle „Górki”,
- Osiedle „Henryka Dąbrowskiego”.

Atrakcyjność i Infrastruktura turystyczna

Jednym z głównych elementów atrakcyjności turystycznej miasta, są jego walory kulturowe, zasadniczo wpływające na wielkość ruchu turystycznego w jego obrębie i warunkujące jego dalszy rozwój. Pomimo dużego zainteresowania kulturą i sztuką ludową Księżaków, Łowicz traktowany jest jako miejsce jednodniowego zwiedzania i na trasie sąsiadujących z miastem ośrodków turystycznych. Zlokalizowanych jest tu wiele atrakcyjnych obiektów historycznych, pomników, cmentarzy.

Okres wzmożonego ruchu turystycznego Łowiczu przypadał zawsze w maju i czerwcu, od kilku lat jest to czas obfitujący w wydarzenia społeczne, kulturalne i religijne. Duże znaczenie dla wielkości ruchu turystycznego w regionie łowickim mają Obchody Bożego Ciała w Łowiczu, które poza uroczystą procesją ulicami miasta, oferują również wiele dodatkowych atrakcji. Obecnie Łowickie święto Bożego Ciała to doskonała okazja do zaprezentowania sztuki regionu. Wydział Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Miejskiego w Łowiczu we współpracy z Łowickim Ośrodkiem Kultury oraz Polskim Towarzystwem Turystyczno Krajoznawczym Oddział w Łowiczu już od kilku lat organizuje wiele imprez kulturalnych i spotkań warsztatowych. Według danych Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego Oddział w Łowiczu w 2023 r. oprowadzono 278 wycieczek z Polski.

Mieszkańcy Łowicza oraz przyjezdni goście mogą korzystać z szerokiej bazy wypoczynkowej i rekreacyjnej. Krajobraz kulturowy determinowany jest poniekąd również przez środowisko naturalne i występujące na danym obszarze tereny i obiekty podlegające ochronie. W granicach Miasta zlokalizowany jest Obszar Chronionego Krajobrazu Pradolina Warszawsko-Berlińska, Obszar Natura 2000 Pradolina Warszawsko Berlińska PLB10001, Obszar Natura 2000 Pradolina Bzury-Neru PLH100006, a także kilka pomników przyrody.

W ramach m.in. wzmocnienia potencjału turystycznego miasta Łowicza w 2018 roku powstało 12 stacji rowerowych na 12 stanowisk z 96 rowerami miejskimi, zlokalizowanych na gruntach będących własnością Gminy Miasto Łowicz: ul. Dworcowa, pl. Stary Rynek, pl. Nowy Rynek, ul. Starzyńskiego (Targowica Miejska), ul. Sadowa, ul. Medyczna, ul. Podleśna, ul. Kaliska (przy ul. Włókienniczej), ul. Kaliska (Pływalnia OSiR), ul. Jana Pawła II (OSiR), ul. Armii Krajowej, ul. Grunwaldzka (SP3). Łączna długość ścieżek rowerowych (dróg dla rowerów) pod koniec 2023 r. wynosiła 9,465 km.

Jedną z ciekawych atrakcji Łowicza jest Aleja Gwiazd Łowickich. Jest to miejsce w centralnym punkcie Starego Rynku, gdzie dla najwybitniejszych ludzi kultury ludowej, wmurowane zostały tablice ze szkła hartowanego przyozdobione łowicką „gwiazdą”. Aleja Gwiazd jest główną atrakcją dla przyjezdnych turystów, gdzie zwiedzający mogą podziwiać wytwór rękodzielniczy w postaci wycinanek łowickich. Uroczystość odsłonięcia pierwszych „Gwiazd” odbyła się w 2011 r. o godz. 17.30. „Gwiazda Łowicko” przyznawana jest co roku, w dwóch kategoriach: twórczości ludowej oraz upowszechniania i ochrony dóbr kultury ludowej. Wykaz wszystkich nagród znajduje się na stronie internetowej <http://www.lowiczturystyczny.eu>.

Przez teren miasta przebiegają następujące szlaki turystyczne:

- trasy piesze:

- Trasa 1 (17 km) - Łowicz - Jastrzębia - Pilaszków - Dąbkowice Górne - Jezioro Okręt - Błota Krępskie - Domaniewice
- Trasa 2 (15 km) - Łowicz – Zielkowice – Arkadia – Nieborów – Bednary. Powrót ze stacji PKP Bednary
- Trasa 3 (11 km) - Dojeżdżamy do Bełchowa ze stacji PKP Łowicz. Bełchów – Chyleniec – Siwica – Nieborów. Wracamy do Łowicza z przystanku PKS w Nieborowie
- Trasa 4 (12 km) - Dojeżdżamy do Łyszkowic ze stacji PKS Łowicz. Łyszkowice – Kuczków – Seligów – Bobiecko – Polesie – Bełchów. Wracamy ze stacji PKP z Bełchowa
- Trasa 5 (19 km) - Dojeżdżamy do Walewic ze stacji PKS Łowicz. Walewice – Sobota – Sobocka Wieś – Urzecze – Wierznowice – Mystkowice – Bocheń – Ostrów – Otolice – Łowicz

- trasy rowerowe:

- Szlak „Książęcy” liczy 14 km i należy do szlaków łatwych. Zgodnie ze standaryzacją PTTK, oznaczony jest kolorem niebieskim. Początek szlaku rozpoczyna się na Starym Rynku przed gmachem Muzeum w Łowiczu (przed mapą szlaków). Następnie prowadzi ulicą 11-go Listopada, pl. Koński Targ, 1-go Maja i gen. Klickiego w kierunku Arkadii i Nieborowa, gdzie się kończy.
- Szlak „Dwory i Kościoły” liczy 123 km i należy do szlaków trudnych. Zgodnie ze standaryzacją PTTK, oznaczony jest kolorem zielonym. Położony jest w północno-zachodniej części Powiatu Łowickiego i prowadzi przez: Strzelcew, Płaskocin, Boczki, Wicie, Kocierzew Płd., Różyce, Osiek, Brodne Józefów, Kiernoza, Stępów, Nowy Złaków, Złaków Kościelny, Łaźniki, Jackowice, Dąbrowa Zduńska, Bogoria Dolna, Sobota, Walewice, Marywil, Borów, Łazin, Oszkowice, Piaski Bankowe, Wola Goławska, Stary Waliszew, Marianów, kierunek Helenów, las Gaj Stanisławowski, Leśny Dwór, Wojewodza, Chruślin, Lisiewice Małe, Lisiewice Duże, przy jez. Rydwan, Guźnia, Dąbkowice Dolne, Pilaszków, Jastrzębia, Łowicz. Szlak prowadzi przez miejsca związane są z historią Marii Walewskiej (Kiernoza), Józefa Chełmońskiego (Boczki) oraz Władysława Grabskiego (Borów).

- Szlak „Szable i Bagnety” liczy 119 km i należy do szlaków średnio trudny. Zgodnie ze standaryzacją PTTK, oznaczony jest kolorem czerwonym. Położony jest w południowej części powiatu łowickiego i swoim zasięgiem obejmuje Łowicz, Nieborów, Bełchów, Łyszkowice, Czatolin, Domaniewice, Guźnię, Bielawy, Walewice, Sobotę i Bocheń. Jadąc tym szlakiem odwiedzimy miejsca związane z do najważniejszych wydarzeń historycznych w dziejach regionu i kraju - powstań narodowych oraz obu wojen światowych.
- „Polski Szlak Bursztynowy” jest częścią „Europejskiego Szlaku Bursztynowego” Wytoczona trasa nawiązuje do starożytnego szlaku handlowego, którym kupcy z Cesarstwa Rzymskiego podążali na wybrzeże Bałtyku po „złoto północy”, czyli bursztyn. Szlak bursztynowy jest strategicznym produktem turystycznym województwa łódzkiego, wzdłuż jego przebiegu znajdują się liczne atrakcje przyrodnicze. Atrakcją szlaku są liczne dwory i otaczające je założenia parkowe: Tubądzin, Ożarów, Wodzierady, Biskupice, Dębołękę, Gostków, Małyń, Rychłocice, Kołacin, Byszewy, Chojne. Cenne są także drewniane kościoły czy też drewniane zabytki techniki: drewniane wiatraki i młyny wodne. Elementem ważnym dla atrakcyjności turystycznej są muzea, archiwa, zbiory regionalne i skanseny. W większości miast na szlaku mają w swoich siedzibach muzea regionalne. Warto będąc na szlaku znaleźć czas na spacer między innymi po Łowiczu.

- trasy samochodowe:

- Trasa nr 1 (135 km) Łowicz - Wygoda - Zawady - Seroki - Bobiecko - Seligów - Jacochów - Pszczonów - Lipce Reymontowskie - Rogów - Brzeziny - Łowicz.
- Trasa nr 2 (110 km) Łowicz - Kiernozia - Sokołów - Złaków Borowy - Złaków Kościelny - Zduny - Maurzyce Skansen - Strugienice - Urzecze - Sobota - Walewice - Bielawy - Chruślin - Łowicz.
- Trasa nr 3 (146 km) Łowicz - Skierniewice - Jeżów - Głuchów - Boguszyce - Rawa Mazowiecka - Stara Rawa - Skierniewice - Łowicz.
- Trasa nr 4 (170 km) Łowicz - Arkadia - Nieborów - Bolimów - Miedniewice - Żyrardów - Radziejowice - Kukłówka - Żelechów - Skuły - Petrykozy - Osuchów - Grzymkowice - Turowa Wola - Huta Zawadzka - Kamion - Skierniewice - Łowicz.
- Trasa nr 5 (90 km) Łowicz - Boczek Chełmoński - Sromów - Sochaczew - Brochów - Żelazowa Wola - Granica - Kampinos - Niepokalanów - Szymanów - Bolimów - Rotunda cmentarz - Mogiły Bolimów - Nieborów - Arkadia - Łowicz.
- Trasa nr 6 (95 km) Łowicz - Placencja - Parma - Polesie - Łyszkowice - Czatolin - Domaniewice - Kwiatek - Rydwan cmentarz, jezioro Guźnia - Bocheń - Ostrów - Pilaszków - Łowicz.
- Trasa nr 7 (117 km) Łowicz - Chruślin - Bielawy - Piątek - Tum - Łęczyca - Kutno - Mnich - Oporów - Dobrzelin - Żychlin - Łowicz.
- Trasa nr 8 (135 km) Łowicz - Kiernozia - Sanniki - Łąck - Płock - Łowicz.

5.2.1. Zarys historii obszaru miasta Łowicza

Historia Łowicza sięga XII wieku, kiedy książęta mazowieccy wznieśli tu gród warowny. Przy grodzie powstała osada zwana „łowiskiem”, od łowienia ryb w pobliskich rozlewiskach Bzury i od łowów w okolicznych lasach.

Pierwsza wzmianka o Łowiczu pojawiła się w bulli papieskiej papieża Innocentego II z 7 lipca 1136 r. zatwierdzającej prawo arcybiskupów gnieźnieńskich do dóbr łowickich. Łowicz figurował w niej jako wieś przy skrzyżowaniu ważnych średniowiecznych szlaków handlowych, łączących Gdańsk z Morzem Czarnym oraz Wilno z Gnieznem, Poznaniem i resztą Europy. Nadanie praw miejskich Łowiczowi nastąpiło prawdopodobnie przed 1298 r., gdyż wtedy Łowicz po raz pierwszy określono mianem miasta.

Miasto nad Bzurą od początku swego istnienia związane było z arcybiskupami gnieźnieńskimi. Ze względu jednak na swoje położenie, Łowicz stał się miejscem konfliktu arcybiskupów gnieźnieńskich z książętami mazowieckimi. Doszło nawet do najazdu na kasztelanię łowicką przez księcia Mazowsza Siemowita III.

W połowie XIV w., arcybiskup Jarosław Skotnicki w miejsce drewnianego grodu wznosił nad rzeką okazały zamek gotycki, mający służyć za rezydencje dla arcybiskupów. Miasto rozwijało się dookoła dwóch ośrodków: wspomnianego zamku oraz wokół przeprawy przez Bzurę, gdzie powstało przedmieście Tkaczew. Łowicz nigdy nie był otoczony murem obronnym, co sprzyjało swobodnemu rozwojowi terytorialnemu.

W 1433 r. arcybiskup Wojciech Jastrzębiec erygował parafialny kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja do rangi kolegiaty oraz ufundował przy niej kapitułę kanoniczną. Powoływane przez jego następców kolejne instytucje, osiedlające się zakony i zgromadzenia zakonne, uczyniły z Łowicza ośrodek kształcenia duchownych dla potrzeb administracji kościelnej całej archidiecezji gnieźnieńskiej. Miasto otrzymywało liczne przywileje od królów i arcybiskupów, dzięki czemu sukcesywnie się rozwijało. O randze Miasta świadczy fakt, że od 1572 r. rezydował tu prymas Polski, który w czasie bezkrólewia pełnił funkcję regenta. Łowicz był wówczas nieformalną stolicą Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Do połowy XVII w. trwał rozwój Miasta. Łowicz stał się ośrodkiem myśli humanistycznej, powstawały tu wybitne i znakomite dzieła architektoniczne. Do rezydencji prymasa na zamku łowickim zjeżdżali królowie polscy i przedstawiciele obcych państw. W okresie bezkrólewia, gdy prymas pełnił funkcję głowy państwa, w Łowiczu podejmowane były najważniejsze decyzje polityczne.

Złoty wiek Łowicza przerwał potop szwedzki. Miasto w czasie okupacji doświadczyło licznych pożarów i grabieży. Zniszczeniu uległ zamek oraz znaczna część zabudowy miejskiej. Mimo późniejszych starań prymasów Polski w odbudowie Łowicza, Miasto już nigdy nie odzyskało swojej świetności, a jego pozycja spadła do rangi miasteczka. W 1793 r., po II rozbiorze Polski, Łowicz znalazł się pod zaborem pruskim, co położyło kres rządów arcybiskupów.

Niewielkie ożywienie gospodarcze w regionie nastąpiło w czasach Królestwa Polskiego, po burzliwym okresie napoleońskim. W Łowiczu powstały nowe budowle, przywrócono także jarmarki. W 1819 r. Miasto zyskało prawa

miasta wojewódzkiego, stając się stolicą obwodu sochaczewskiego. Dekretem z 1820 r. car Aleksander I dobra łowickie prymasów nadał w wieczyste użytkowanie swemu bratu, Wielkiemu Księżu Konstantemu, a jego żonie, Joannie Grudzińskiej przyznał tytuł Księżnej Łowickiej. W 1838 r. ziemie Księstwa Łowickiego stały się dobrami osobistymi carów.

Ważnym wydarzeniem w dziejach Łowicza było uruchomienie w 1845 r. linii kolejowej z Warszawy przez Skierniewice. W 1849 r. utworzono powiat łowicki, którego granice odpowiadały współczesnemu podziałowi administracyjnemu. Konsekwencją przemian społeczno-gospodarczych w drugiej połowie XIX w. był prawie dwukrotny wzrost liczby mieszkańców Miasta i zmiany w strukturze narodowościowej.

Do wybuchu I wojny światowej powstały instytucje i stowarzyszenia, które oddziaływały na życie społeczne całego regionu łowickiego. W 1907 r. działalność rozpoczęło Muzeum Starożytności i Pamiątek Historycznych, a rok później wystawa rękodzielnicza dała początek utworzonemu Muzeum Ziemi Łowickiej. Od 1911 r. zaczęło ukazywać się pierwsze regularne pismo - tygodnik „Łowiczanin”. Duży postęp w dziedzinie gospodarki komunalnej oraz w kulturze i oświacie nastąpił w okresie międzywojennym. Znacznie gorzej przedstawiała się sfera przemysłowania, budownictwa mieszkaniowego i ochrony zdrowia. Brak czynnika dynamizującego rozwój Miasta, jakim mógłby być w tym okresie przemysł, sprawił, że pozostawało ono niewielkim ośrodkiem zajmującym się głównie obsługą rolnictwa dla okolicznych gmin.

W przeciwieństwie do I, II wojna światowa przyniosła wiele zniszczeń. Łowicz pełnił kluczową pozycję strategiczną podczas bitwy nad Bzurą. Miasto przez 6 lat zajmowały wojska niemieckie. Terror okupanta sprawił, iż zrodził się przeciwko niemu opór, a na terenie Łowicza w działalności konspiracyjnej przewodziła Armia Krajowa, organizując zbrojne akcje dywersyjne i sabotażowe, komplety tajnego nauczania oraz pomoc materialną dla ludności. Kres okupacji niemieckiej położyło wkroczenie do Miasta Rosjan 17 stycznia 1945 r.

W wyniku wojny, w latach 1939 – 1945 liczba ludności w Łowiczu zmniejszyła się o 35% w stosunku do okresu przedwojennego.

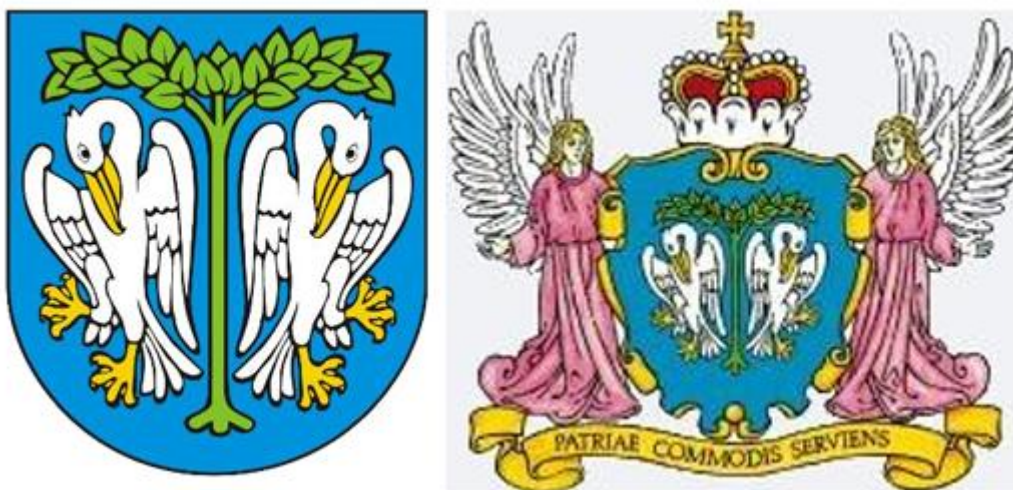
Zakończenie II wojny światowej dało szansę na ponowny rozkwit Miasta. Zmiany dotyczyły głównie sfery społeczno-gospodarczej, a Łowicz przekształcał się stopniowo z ośrodka o charakterze rolniczo rzemieślniczym w centrum przemysłowo-rolne i handlowe. Na postępującą urbanizację Miasta wpłynęło powstanie nowych zakładów oraz napływ ludności ze wsi. Łowicz postrzegany był również jako ośrodek nauki i kultury. Ważnym wydarzeniem było ustanowienie Łowicza bullą papieża Jana Pawła II „Totus Tuus Poloniae Populus” z 25 marca 1992 r. stolicą nowo utworzonej diecezji łowickiej dla 21 dekanatów. Patronami diecezji łowickiej są: św. Wiktoria - dziewica i męczennica, czczona 11 listopada oraz bł. Honorat Koźmiński, kapłan - czczony 13 października. Obok otwartego we wrześniu 1992 r. Wyższego Seminarium Duchownego, w 1993 r. w Mieście powstała kolejna uczelnia – Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna.

Do 1975 r. Łowicz należał do województwa łódzkiego, posiadając status siedziby władz powiatowych, natomiast w latach 1975 - 1998 wszedł w granice województwa skierniewickiego. Po reformie administracyjnej państwa w 1999 r., Łowicz ponownie znalazł się w województwie łódzkim.

W ciągu ostatnich lat nastąpiła istotna zmiana w wyglądzie Miasta, m.in. dzięki poprawie jego infrastruktury, umożliwiając tym samym rozwój budownictwa mieszkalnego, jak również rozwój podmiotów gospodarczych.

Znaki i symbole

Od 1995 r. Łowicz posiada unikalny w skali kraju zespół znaków samorządowych. W herbie Miasta znajdują się dwa białe pelikany na błękitnym tle, które są zwrócone do siebie grzbietami ze złotymi dziobami skierowanymi ku piersiom i rozdzielone „drzewem życia”. Ponadto Miasto posiada tzw. Herb Wielki, który przedstawia kartusz herbowy z godłem herbu Miasta Łowicza zwanego Herbem Małym, zwieńczony mitrą książęcą, trzymany przez postacie dwóch aniołów. U dołu znajduje się wstęga z dewizą o brzmieniu: *Patriae Commodis Serviens* (Być Ojczyźnie Pożytecznym).

Rysunek 1. Herb Mały i Herb Wielki Miasta Łowicza (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Flagę Miasta Łowicza stanowi prostokąt barwy błękitnej o stosunku wysokości do długości, jak 5:8. Centralnie umieszczone jest godło herbu Miasta Łowicza, stosunek wysokości godła do wysokości flagi, jak 4:5. Flagą Wielką Miasta Łowicza jest flaga o wymiarach 150 x 240 cm, która podnoszona jest wyłącznie na maszcie nad ratuszem.

Rysunek 2. Flaga Miasta Łowicza (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Znaki Miasta Łowicza są symbolem tożsamości lokalnej społeczności. Jako zewnętrzne znaki reprezentacyjne jednostki samorządu terytorialnego, herb i flaga, stanowią jej własność i mogą być używane tylko w kształcie, proporcjach, kolorach w celach reprezentacyjnych i do oznaczenia własności samorządowej, zgodnych ze wzorami przyjętymi w drodze uchwały i Statucie Miasta Łowicza. Rada Miejska w Łowiczu Uchwałą Nr XXXII/295/2001 z dnia 24 maja 2001 roku ustaliła zasady używania i okoliczności używania Znaków Miasta Łowicza.

Herb i flaga mogą być wykorzystywane jedynie w sposób zapewniający im należyłą cześć i szacunek. Herb może być używany: na uroczystościach państwowych, samorządowych oraz podczas innych wydarzeń o charakterze politycznym, społecznym, gospodarczym i religijnym pod warunkiem uzyskania zgody, chyba że organizatorem jest Gmina Miasto Łowicz.

Do symboli Miasta należy także Chorągiew Miasta Łowicza, Laska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu oraz Łańcuch Burmistrza.

Chorągiew Miasta Łowicza składa się z płata, głowicy, drzewca i szarfy. Płat chorągwi w kształcie kwadratu o boku 100 cm wykonany jest dwustronnie z tkaniny, umocowany do drzewca, a pozostałe boki obszyte są frędzlą złotą. Na stronie głównej płata barwy jasnoblękitnej, rozwiniętej w prawo od drzewca, umieszczony jest Herb Wielki Miasta Łowicza, nad nim znajduje się napis o treści: MIASTO ŁOWICZ, haftowany srebrem. Na stronie odwrotnej płata barwy karmazynu polskiego, rozwiniętej w lewo od drzewca, umieszczony jest biały orzeł zwrócony w prawo bez korony, z rozłożonymi i wzniesionymi lekko ku górze skrzydłami, rozłożonymi łapami i wydatnym ogonem, haftowany

srebrem, w tle głowy orła korona królewska zamknięta pięcioma fleuronami, zwieńczona jabłkiem i krzyżem kawalerskim polskim, poniżej korony regalia - berło królewskie i miecz, umieszczone na poduszce. Dziób i szpony orła oraz korona i regalia są złote. Pod orłem znajduje się wstęga z dewizą Miasta Łowicza o brzmieniu: Patriae Commodis Serviens, ze złotym liternictwem. Głowica Chorągwi składa się z tulei i zwieńczenia w postaci herbu Łowicza zwanego Herbem Małym w półwieńcu z coroną muralis, drzewce są dwudzielne, łączone tuleją z białego metalu na wysokości dolnego brzegu płata. Na górnym końcu drzewca osadzona jest głowica, na dolnym zaś stopka z białego metalu. Na drzewcu umieszczone zostały gwoździe pamiątkowe. Szarfa chorągwi o barwach Rzeczypospolitej zawiązana jest w kokardę umieszczoną poniżej głowicy na drzewcu, po głównej stronie płata. Jej obydwa wolne końce dochodzą do dolnego brzegu płata i obszyte są frędzlą złotą, taką jak płat chorągwi.

Rysunek 3. Chorągiew Miasta Łowicza (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Laska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu wykonana jest z toczzonego drzewca o długości 165 cm, składa się z głowicy, trzonu i stopki. Głowicę laski w kształcie odwróconego stożka, wykonaną z białego metalu oksydowanego wieńczy stylizowana corona muralis; na górnej powierzchni głowicy widnieje znak Miasta Łowicza, dwa pelikany i drzewo życia między nimi. Na otoku znajduje się napis: Sigillum Civitatis Loviciensis, na bocznej powierzchni stożka umieszczono trzy znaki: herb Rzeczypospolitej Polskiej, herb Miasta Łowicza zwany Herbem Małym i historyczny herb Mazowsza, pokryte emalią o stosownych barwach. Górna część trzonu o długości 15 cm jest kanelowana ze spiralnie owijającą laskę wstęgą z dewizą miasta, a między zwojami wstęgi znajduje się ornament roślinny. Poniżej strefy kanelowanej jest strefa uchwytu ograniczona obręczami z białego metalu. Część trzonu poniżej strefy uchwytu o długości 40 cm zawiera dwie gładkie, spiralnie ułożone wstęgi o przeciwnym kierunku zwojów. Dolna część trzonu długości 75 cm jest gładka zakończona stopką wykonaną z białego metalu, długość stopki to 10 cm.

Rysunek 4. Łaska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Łańcuch Burmistrza wykonany jest z białego metalu, częściowo oksydowany. Składa się z ogniów w postaci stylizowanych kluczy Miasta, częściowo złożonych oraz herbu Miasta Łowicza zwanego Herbem Małym. Herb znajdujący się w połowie długości łańcucha, umieszczony jest w półwieńcu i zwieńczony mitrą książęcą. Herb pokryty jest emalią o stosownych barwach, mitra książęca jest złożona, a czapka mitry barwy czerwonej. Na prawo i lewo od herbu krytego emalią znajdują się po trzy mniejsze herby w półwieńcach zwieńczone coroną muralis, które są oksydowane.

Rysunek 5. Łańcuch Burmistrza Miasta Łowicza (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

W przestrzeni miasta wyróżnić można następujące struktury przestrzenne:

- układ urbanistyczny części najstarszej miasta objęty strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej,
- wysoka koncentracja zabudowy w obszarach urbanistycznych: Śródmieście i Bratkowice,
- strefy rolniczej przestrzeni produkcyjnej w obszarach Korabka, Kostka i Małszyce,
- ciągi ekologiczne zieleni wzdłuż dolin rzecznych o ograniczonej formie zagospodarowania (Bzura, Uchanka, Zwierzyniec-Zielkówka),
- strefy przemysłowe w obrębach: Korabka, Kostka, Bolimowska i Łowicka Wieś,
- zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna w ramach obszarów już zabudowanych poprzez jej dogęszczanie oraz wyznaczonych planem miejscowym,
- zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna w ramach istniejących osiedli mieszkaniowych oraz terenów nowej zabudowy,
- kompleksy terenów zielonych w różnych częściach miasta.

Dominaty w strukturze miasta stanowią budowle sakralne, w szczególności Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja.

W krajobrazie miasta Łowicza wyróżniają się również tereny zieleni. Do interesujących obszarów zalicza się zielenie miejskie o powierzchni nieco nad 1 hektara. W parku znajduje się bogaty drzewostan z przewagą klonu i topoli. Interesującym przykładem zagospodarowania terenów zielonych jest również park Saski o powierzchni 0,4 ha z przewagą klonu i kasztanowca.

Poniżej przedstawiono przegląd cennych zabytków z terenu miasta Łowicza w podziale na pełnione funkcję.

Układy urbanistyczne

Historyczny układ Miasta – strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej

Strefa ochrony konserwatorskiej obejmuje swym zasięgiem historyczny układ urbanistyczny Łowicza, w tym Stare Miasto, Nowe Miasto, dawny gród i Podgrodzie, przedmieście Tkaczew. Okres kształtowania układu przestrzennego w ramach strefy obejmuje XIII-XVIII w. W zasięgu strefy położona jest większość najważniejszych zabytków Miasta, wśród nich m.in. ruiny zamku, ratusz miejski, bazylika katedralna, zabudowania prymasowskie, gmach pomisjonarski z barokową kaplicą Boromeusza oraz niezwykle urokliwa mieszczańska zabudowa.

Rysunek 6. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej (Źródło: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/lowicz-uklad-przestrzenny-miasta>).

Stary Rynek w Łowiczu Rynek na Starym Mieście należy do najbardziej charakterystycznych rynków w Polsce. W zabudowie czworobocznego rynku zwracają uwagę dawne domy mieszczańskie z XVII - XIX w. oraz kanonie członków kapituły łowickiej. Stary Rynek pełni obecnie funkcje przestrzeni publicznej. Najcenniejszym obiektem przy Starym Rynku jest Bazylika Katedralna (dawna Kolegiata Prymasowska), uznana w 2012 r. za pomnik historii. Na uwagę zasługuje również Ratusz Miejski zaliczany do ciekawszych budowli użyteczności publicznej epoki klasycyzmu w Polsce oraz Brama Prymasowska.

Rynek to miejsce wydarzeń historycznych. 24-25.10.1790 r. na rynku Tadeusz Kościuszko zlustrował 9 Regiment Pieszy Koronny, w 1806 r. zatrzymał się na postój Napoleon Bonaparte. Na rynku stoją dwa pomniki: Synom Ziemi Łowickiej z 1927 r. i Papieża Jana Pawła II odsłonięty w 2000 r. W latach 1947-1991 w centrum placu usytuowany był pomnik Wdzięczności i Przyjaźni Polsko-Radzieckiej wykonany z macew z cmentarza żydowskiego. Rynek jest miejscem licznych uroczystości kościelnych i miejskich.

Fotografia 1. Widok na zabudowę Starego Rynku (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Nowy Rynek w Łowiczu

Atrakcyjnym i niepowtarzalnym w skali kraju, jak również Europy jest Nowy Rynek w Łowiczu. Trójkątny rynek z zachowanym średniowiecznym układem architektonicznym, powstał na początku XV w. wraz z lokacją Nowego Miasta. Szybki rozwój tych terenów doprowadził do dominacji nad Starym Rynkiem i na długo to tu koncentrowało się życie społeczne i gospodarcze Łowicza. Jego kształt podyktowany był już istniejącymi zabudowaniami. Pomiedzy ulicami stworzyła się pusta przestrzeń przypominająca trójkąt. Na rynku znajdował się niegdyś ratusz nowomiejski, kilkakrotnie przybudowywany, ostatecznie rozebrany w XIX w. Po II wojnie światowej plac pełnił rolę targowiska miejskiego, głównego placu handlowego Łowicza. W połowie XX w. rynek został zrekultywowany i przekształcony w park miejski z fontanną. Z powodu jednak prowadzonych prac wykopaliskowych w latach 90 XX w., zlikwidowano fontannę oraz część nawierzchni i ciągów komunikacyjnych. Obecnie rynek zdobi atrakcyjna fontanna, w kostce brukowej odtworzono i uwidoczniło układ fundamentów dawnego renesansowego ratusza. W części północnej placu znajduje się odrestaurowany pomnik ku czci Powstańców 1863 r.

Fotografia 2. Widok na zabudowę Nowego Rynku (Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>).

Architektura sakralna

Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja, ul. Stary Rynek 30

Katedra łowicka to miejsce spoczynku dwunastu arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski, którzy od 1136 r. rezydowali w Łowiczu.

Na miejscu obecnej bazyliki znajdował się prawdopodobnie drewniany kościół ufundowany już w 1100 r. Następnie został on rozbudowany, a 25 kwietnia 1443 r. podniesiony do rangi kolegiaty. Bazylika swój barokowy wygląd uzyskała przy przebudowie w XVII w. Od 1625 r. w Katedrze znajdują się i są czczone relikwie św. Wiktorii, a od 1719 r. obraz Matki Bożej Łowickiej.

W czasie II wojny światowej obiekt uległ poważnym zniszczeniom, jednak zdołano go odbudować. 25 marca 1992 t. bullą Totus Tuus Poloniae Populus bazylika została podniesiona do rangi katedry p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, a 4 czerwca 1999 r. papież Jan Paweł II nadał jej tytuł Bazyliki Mniejszej.

Świątynia wzniesiona jest jako trójnawowej bazyliki z wydłużonym prezbiterium (pierwotny rzut gotycki). Od zachodu do prezbiterium przylegają dwie wieże. Plan kościoła wzbogacany i urozmaicany był systematycznie dobudowywanymi kaplicami. Dostawiono je zarówno do korpusu nawy jak i prezbiterium. Na przedłużeniu naw bocznych wzdłuż prezbiterium, od północy kaplica Pana Jezusa Ukrzyżowanego, za nią zakrystia wikariuszy, nad zakrystią kapitułarz. Od południa kaplica św. Wiktorii, za nią zakrystia kanonicka, nad zakrystią skarbiec. Za prezbiterium na osi budowli znajduje się kaplica Ogrójcowa. Od północy do nawy przylega kruchta i kaplica Najświętszego Sakramentu, a od południa kruchta oraz dwie kaplice – św. Anny i św. Trójcy.

Fotografia 3. Widok na bazylikę katedralną pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja (Źródło: <https://www.katedra.lowicz.pl/>).

Wnętrze świątyni jest bardzo bogate, na ścianach widnieją freski, wmurowane są polichromowane nagrobki, tablice pamiątkowe oraz różne ołtarze i kaplice. Na chórze znajdują się organy poświęcone przez prymasa Polski Józefa Glempa. Co roku odbywają się tutaj koncerty muzyki organowej, cieszące się dużą popularnością. Kościół znajdujący się na Starym Rynku w Łowiczu, zwany jest przez niektórych „Mazowieckim Wawelem” lub „perłą zachodniego Mazowsza”.

Przez mieszkańców miasta nazywana jest „mazowieckim Wawelem” - ze względu na to, że w jej kryptach pochowano wielu arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski. Korpus katedry oplatają kaplice grobowe prymasów Polski:

- Kaplica Prażmowskiego – w nawie północnej, zawiera barokowe epitafium prymasa Mikołaja Prażmowskiego oraz dwie płyty zasłaniające krypty grobowe.
- Kaplica św. Wiktorii – wzniesiona w latach 1575-1580 przez Jana Michałowicza z Urzędowa, niegdyś mieszcząca manierystyczny nagrobek prymasa Jakuba Uchańskiego jego autorstwa (obecnie nagrobek na zewnątrz kaplicy). Dobudowana został do pierwszego przęsła prezbiterium, na przedłużeniu południowej nawy bocznej. Przebudowana w latach 1782-1783 według projektu Efraima Szregera w stylu klasycystycznym.
- Kaplica Świętej Trójcy - mauzoleum rodziny prymasa Jana Tarnowskiego – wzniesiona w latach 1609-1611, dostawiona jest do południowej nawy korpusu kolegiaty. Późnorenesansowa kaplica z kopułą podzieloną żebrami na pola, powiązana z chęcińskim warsztatem Kaspra Fotygi. Wejście do kaplicy prowadzi

przez ozdobny portal. Znajduje się tu renesansowy nagrobek Piotra Tarnowskiego, ojca prymasa Jana Tarnowskiego i rzeźby w ołtarzu, autorstwa gdańskiego rzeźbiarza Willema van den Blocke (po 1604).

- Kaplica św. Anny – wzniesiona w latach 1635-1640, dobudowana została do dwóch i pół przęseł nawy południowej i do wschodniej ściany kaplicy św. Trójcy. Dominantę, tego trójprzęsłowego, słabo artykułowanego, z późnorenesansową dekoracją wnętrza stanowi płytkie prostokątne ramię przeznaczone na pomieszczenie ołtarza. Umieszczone naprzeciwko środkowej arkady wejściowej, podkreśla oś kaplicy poprzeczna do osi kościoła. Kolebkowe sklepienie kaplicy, z charakterystycznym barkiem wyraźnego podziału na przęsła oraz sklepienie pomieszczenia ołtarza posiada uproszczoną, w typie tzw. Lubelskim dekorację stiukową – sieć stiukowych żeber pokrytych obfitą ornamentacją architektoniczną. Ta barokowa kaplica, ze swą osią, prostopadłą do osi podłużnej kościoła, zdecydowała o charakterze rozbudowy kolegiaty. W kaplicy znajdują się ołtarze św. Jana Nepomucena i św. Anny projektu Karola Baya, kaplica ku czci prymasa Jana Wężyka. dobudowana jest do dwóch i pół przęseł nawy południowej. I do wschodniej ściany kaplicy św. Trójcy. Dominantą wnętrza jest płytkie, prostokątne ramię przeznaczone na pomieszczenie ołtarza. Umieszczone naprzeciwko środkowej arkady wejściowej, podkreśla oś kaplicy poprzeczną do osi kościoła.
- Kaplica Najświętszego Sakramentu – zbudowana w latach 1641-1647, ołtarz projektu Jakuba Fontany, polichromie autorstwa Adama Swacha, kaplica ku czci prymasa Jana Lipskiego dobudowana jest do północnej nawy kolegiaty, poszerzając ją na długości prawie trzech przęseł. Do wnętrza kościoła otwiera się potrójnym arkadowaniem. Kaplica wzniesiona w stylu barokowym, otrzymała regularne rozplanowanie a dekoracja wnętrza podporządkowana jest dominującej kopule z latarnią na ośmiobocznym bębnie. Ściany i sklepienia pokrywają polichromie związane tematycznie z wezwaniem kaplicy oraz ornamentalne, w które wplecione są herby prymasa Stanisława Szembeka i banderola z napisami.
- Kaplica św. Krzyża wbudowana jest w kubaturę dawnej zakrystii kanonickiej i prałackiej zlokalizowanej z pierwszym przęsłem prezbiterium, na przedłużeniu północnej nawy bocznej. Wzniesiona w stylu wczesnego klasycyzmu wnętrze kaplicy ma charakter zrównoważony. Wysoka arkada ogranicza widok kaplicy jedynie do partii środkowej wnętrza. Wyeksponowany jest dzięki temu ołtarz i ujęte pilastrami, powiązane z jego nastawą partie ścian. Portal ujmujący arkadę wejściową do kaplicy, stanowiący monumentalną, czarnomarmurową ramę, izoluje i dodatkowo eksponuje wnętrze tej kaplicy. Zgodnie z najnowszymi ustaleniami może być dziełem Jakuba Fontany.
- Kaplica Pana Jezusa Ukrzyżowanego – zbudowana w 1761, późnobarokowa autorstwa Jakuba Fontany, krucyfiks z XVI wieku, nagrobek prymasa Adama Komorowskiego, autorstwo przypisywane Janowi Chryzostomowi Redlerowi.

W Podziemiach Łowickiej Katedry – Kryptach Prymasów w ostatnich latach wykonano ekspozycję i udostępniono ją dla zwiedzających.

Stan zachowania dobry.

Dawny Klasztor Misjonarzy z kaplicą św. Boromeusza (ob. Muzeum Narodowe), plac Stary Rynek 5/7

Gmach zbudowano w stylu barokowym pod koniec XVII w. wg projektu Tylmana z Gameren. Budynek powstał z fundacji prymasa Polski Michała Radziejowskiego. Obiekt kryje w swoich wnętrzach kaplicę św. Karola Boromeusza – jeden z najcenniejszych zabytków baroku w Polsce. Wnętrze kaplicy zdobią freski z przełomu XVII i XVIII w., autorstwa Michała Anioła Palloniego. Dawne zabudowania seminarium są obecnie siedzibą Muzeum w Łowiczu. Przy Muzeum można zwiedzić skansen, w którym prezentowane są zabudowania łowickie z połowy XVIII i XIX wieku.

Fotografia 4. Widok na Gmach pomisjonarski (Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>).

Kościół klasztorny pijarów pw. Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha, ul. Pijarska 2

Kościół pijarski jest przykładem obiektu barokowego inspirowanego rodzimą kulturą.

Projektantami przebudowy byli architekt Jakub Fontana (wieże) oraz architekt królewski Karol Bay, jeden z najwybitniejszych architektów epoki saskiej (barokowa fasada). Zaliczany jest do najcenniejszych budowli późnobarokowych w Polsce. Posiada charakterystyczną monumentalną, późnobarokową fasadę, zbudowaną na planie falistym. Szczególną wartość ma zachowane w całości XVIII-wieczne wyposażenie kościoła oraz pochodzące z tej samej epoki malowidła w nawach bocznych i prezbiterium. Ołtarz główny z początku XVIII w., zaprojektowany został przez Jakuba Fontanę. Budynek kościoła usytuowany u zbiegu ulic wychodzących ze Starego Rynku, stanowi istotny element zagospodarowania historycznego centrum miasta Łowicza.

Murowany, wzniesiony z cegły, tynkowany budynek kościoła, usytuowany na linii północ-południe, zwrócony jest prezbiterium na południe. Korpus kościoła, trójnawowy, bazylikowy (pseudobazylika typu jezuickiego), rozwiązany jest na planie prostokąta z wysuniętą absydą oraz z szerszą od korpusu monumentalną późnobarokową fasadą na planie falistym z rozstawionymi wieżami o rzucie kwadratu. Wejścia od północy - główne na osi nawy głównej, boczne nieznacznie przesunięte ku środkowi w stosunku do osi naw bocznych. Nawa główna szeroka, czteroprzęsłowa, przedłużona tej samej

Fotografia 5. Widok na Kościół klasztorny pijarów pw. Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha
(Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

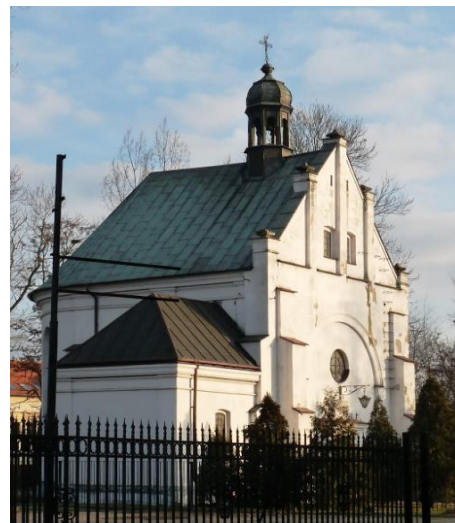
szerokości dwuprzęsłowym prezbiterium zamkniętym półkolistą absydą. W nawie głównej, w pierwszym północnym przęśle chór muzyczny wsparty na trzech arkadach połączonych z emporami nad nawami bocznymi. Nawy boczne, przedłużone zakrystiami ze skarbami na piętrze, są prawie o połowę węższe i niższe od nawy głównej, do której są otwarte arkadami wspartymi na potężnych, opilastrowanych filarach. Rytm przęseł w nawach i prezbiterium podkreślają pary pilastrów pseudotoskańskich, a na ich przedłużeniu, na sklepieniach - pary gurtów. W nawie głównej i prezbiterium biegnie wsparty na pilastrach potężny pas belkowania odpowiednio gierowany, oddzielający strefę sklepień. Prezbiterium i nawa główna posiadają sklepienia kolebkowe z lunetami na podwójnych pasach. W przybudówkach przy prezbiterium znajdują się sklepienia kolebkowo-krzyżowe, a w nawach bocznych i pod chórem: sklepienia krzyżowe na pasach i kolebkowe na emporach. Na granicy nawy głównej i prezbiterium imponujący łuk tęczy. Dominująca w bryle kościoła nawa główna wraz z prezbiterium przykryta jest pokrytym blachą, dachem dwuspadowym o konstrukcji storczykowej, o jednej kalenicy, przechodzącym nad absydą w półstożek. Nawy boczne przykrywają dachy pulpitowe. Fasada parawanowa, symetryczna, pięcioosiowa. Najszersza, dwukondygnacyjna część przypadająca na oś środkową, oddzielona jest od dwukondygnacyjnych wież usytuowanych na osiach skrajnych wąskimi, jednokondygnacyjnymi częściami na osiach drugiej i czwartej. Lico części środkowej uformowane jest na łuku wklęsłowypukłym z rozglifionym wcięciem na środku, zamkniętym lekko wklęsłą ścianą z prostokątnym wejściem głównym. W lekko wklęsłych ścianach na osi drugiej i czwartej również prostokątne, nieco mniejsze wejścia boczne z półkolistymi nadświetlami. Elewacje wież płaskie, zmiękczone w przyziemiu ukośnie ustawionymi pilastrami ścinającymi narożniki.

Kościół filialny pw. św. Leonarda i św. Małgorzaty, ul. Kaliska 2, pl. Koński Targ 4

Obiekt o bogatej historii i znaczących wartościach architektonicznych. Usytuowany na terenie pierwszego cmentarza w Polsce, położonego "w polu", czyli poza miastem. Nowy, murowany kościół został ok. 1642 r. zbudowany fundacji

Andrzeja Kazimierza Cebrowskiego (1580-1658), aptekarza i lekarza prymasowskiego, kronikarza miasta. Kościół zaczął w pełni na nowo funkcjonować około roku 1645.

Kościół usytuowany w południowo-zachodniej części historycznego centrum miasta, orientowany, wzniesiony jest w stylu późnorenansowym. Budynek kościoła o ścianach murowanych z cegły i rudy darniowej, otynkowany, założony jest na rzucie dwuprzęsłowego prostokąta zamkniętego półkoliście od wschodu. Od strony północnej, do pierwszego przęsła przylega zakrystia o rzucie nieregularnego czworoboku. Wnętrze kościoła przekryte sklepieniem kolebkowym z lunetami, ozdobionym częściowo zniszczoną geometryczną siatką stiukowych żeber odwołującą się do tradycji gotyku, wyodrębniających wieloboczne pola. Dwuspadowy dach, kryty blachą, zwieńczony jest wieżyczką z latarnią i hełmem. Ściany zewnętrzne kościoła są opilastrowane i oszkarpowane. Fasada jednoosiowa, zwieńczona trójkątnym szczytem z dwoma oknami, podzielonym trzema lizenami

Fotografia 6. Widok na kościół filialny w. św. Leonarda i św. Małgorzaty w Łowiczu (Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

ze sterczynkami, ujęta w dwie schodkowe szkarpy, ze śladami zamurowanego otworu tęczowego. Na osi półkoliście zamknięte wejście w prostokątnym obramowaniu górą zamkniętym profilowanym gzymsem. Nad wejściem okrągłe okno.

Kościół parafialny pw. Świętego Ducha ul. Długa 1

Najstarsza murowana świątynia w Łowiczu. Wezwanie kościoła wskazuje na jego wcześniejsze funkcjonowanie jako podmiejskiego kościoła szpitalnego, być może nawet już na przeł. XIII i XIV w. W 1404 r. ustanowiony świątynią parafialną dla lokowanego Nowego Miasta.

Orientowany, jednonawowy, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, murowany z cegły o układzie polskim. Od północy przy prezbiterium prostokątna przybudówka mieszcząca kruchtę i zakrystię w przyziemiu oraz skarbiec na piętrze. Także od północy do nawy dostawione dwie prostokątne kaplice - św. Trójcy i św. Walentego, między którymi usytuowana wieża na rzucie kwadratu, w której przyziemiu kruchta, na piętrze zaś dwa pomieszczenia. Od południa do prezbiterium dobudowano prostokątną kaplicę MB Różańcowej (zamkniętą apsydą półkolistą wewnątrz i trójboczną na zewnątrz), obok niej

Fotografia 7. Widok na Kościół parafialny pw. Świętego Ducha (Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

dostawiono do nawy prostokątną kaplicę św. św. Kryspina i Kryspiniana. Elewacja zachodnia późnobarokowa, trójosiowa, z cokołem, podzielona czterema pilastrami, zwieńczona profilowanym gzymsem, nad którym fronton

ze spływami po bokach. Osie skrajne wyznaczone dwoma wysokimi oknami o nadprożach półkolistych. Na osi środkowej wejście zamknięte odcinkowo, nad którym niewielka blenda zakończona półkoliście. Prezbiterium opięte czterema schodkowymi szkarpami z czterema wysokimi, półkoliście zamkniętymi oknami w ostrołukowych glicach. Przybudówka przy północnej ścianie prezbiterium dwuosiowa z dwiema skarpami schodkowymi, na niskim cokole, zwieńczona wąskim, sfazowanym gzymsem. Wieża dwukondygnacyjna, w wyższych partiach barokowa, z boniowanymi narożnikami, dzielona dwoma gzymсами kordonowymi, zwieńczona gzymsem profilowanym i – powyżej - cebulastym hełmem na wysokiej kwadratowej podstawie zakończonej gzymsem wygiętym pośrodku półkoliście. Na osi wygięcia niewielkie okienko. Hełm jest zwieńczony wieżyczką na sygnaturkę.

Kościół Starokatolicki Mariawitów p.w. Przenajświętszego Sakramentu, Al. Sienkiewicza 3

W Łowiczu kościół mariawicki wzniesiono w 1910 przy ówczesnej ul. Glinki (dziś Al. Henryka Sienkiewicza i róg ul. Akademickiej) według planów Jana Zaze.

Budowla w stylu neogotyckim, typu bazylikowego, powstała na planie krzyża łacińskiego. Nawa główna o sklepieniu kolebkowo-krzyżowym jest znacznie wyższa niż boczne, wsparte na 8 kolumnach. Wyposażenie kościoła jest bardzo skromne. W ołtarzu głównym znajduje się Chrystus Ukrzyżowany, na prawo od ołtarza obraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, po stronie lewej – ambona metalowa, koszuwa z 1910. Na antepedium ołtarza (jedyne w kościele) widnieje herb Łowicza. Przed kościołem znajduje się statua Maryi Panny, stanowiąca pamiątkę konsekracji biskupiej w 1910.

Fotografia 8. Widok na Kościół Starokatolicki Mariawitów p.w. Przenajświętszego Sakramentu elewacja boczna i frontowa (Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Dawny Kościół poewangelicki, ul. Podrzeczna 17

Pierwszym ewangelikiem łowickim był kalwin Stanisław Murmelius, który za zgoda prymasa Jakuba Uchańskiego prowadził drukarnię w Łowiczu. Do upadku I Rzeczypospolitej wobec innowierców obowiązywał zakaz osiedlania się w mieście. Wraz z włączeniem miasta do zaboru pruskiego w Łowiczu zamieszkało pierwszych 15 ewangelików. Kolonie ewangelickie powstały również w okolicznych wioskach. Napływ dużej liczby wyznawców luteranizmu spowodował potrzebę zapewnienia domu wspólnej modlitwy.

Fotografia 9. Widok na Dawny Kościół poewangelicki.
(Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Projekt budowy kościoła przygotował Jan Łuczaj w 1836 r. Poświęcenie kamienia węgielnego odbyło się 11.10.1838 r. na placu u zbiegu ulicy Podrzecznej i Browarnej. Modyfikacje w elewacji budowli wprowadził Henryk Marconi. Poświęcenie kościoła odbyło się w listopadzie 1839 r. Kościół został odnowiony w 1913 r. i po zniszczeniach I wojny światowej.

Jest to kościół murowany, wzniesiony na planie prostokąta, posiadający oryginalną fasadę z monumentalnym sześciokolumnowym portykiem ze stiukowym Okiem Opatrzności w tympanonie. Uwagę zwraca portal wejściowy z nadprożem, wspartym na dwóch konsolach, ozdobionych liśćmi akantu. Między oknami w elewacjach bocznych znajdują się stiukowe wieńce liści laurowych ze wstęgami. Warto zwrócić również uwagę na stojącą obok kościoła murowaną dzwonnice, pochodzącą z 1866 r. Kościół w 1991 r. kupił artysta malarz Andrzej Biernacki i stworzył galerię Browarna.

Architektura obronna

Ruiny zamku arcybiskupów, ul. Zamkowa 1

Ruiny zamku prymasowskiego są świadectwem dawnej świetności Miasta. Zbudowany w XIV w. w rozlewiskach Bzury, początkowo drewniany, a później murowany, swojego czasu stanowił okazałą budowlę, otoczoną rozbudowanymi systemami fortyfikacji, w którym siedzibę mieli kolejni prymasi. Na przestrzeni wieków kolejni rezydenci rozbudowywali go i dokonywali w nim licznych zmian. Okres największego rozkwitu przypada na wiek XVI i pierwszą połowę wieku XVII. Kres świetności przyszedł razem z potopem szwedzkim, kiedy doznał poważnych zniszczeń. Kolejne były następstwem głównie rozbiorów Polski. Jeszcze przed rozbiorami część zamku została przemianowana na fabrykę płótna, a w okresie rozbiorów decyzją rządu pruskiego rozpoczęto jego rozbiórkę. Podczas I wojny światowej służył on jako cmentarz wojskowy. W dwudziestoleciu międzywojennym oraz po II wojnie światowej prowadzono w jego pozostałościach prace archeologiczne.

Fotografia 10. Zamek w Łowiczu około 1615 roku (Źródło: www.wikipedia.org).

Obecnie obszar, gdzie znajdują się ruiny zamku stanowi własność prywatną, ale jest udostępniany zwiedzającym.

Fotografia 11. Widok na ruiny zamku prymasowskiego obecnie (Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Baszta, ul. Basztowa 2 (d. ul. 1 Maja 17)

Obiekt zbudowano w 1822 r. według projektu Karola Krauze. Zgodnie z zamierzeniami gen. Klickiego wieża miała stanowić część większego zespołu pseudowarownego, którego budowę przerwano w 1831 r. W 1859 r. przerobiono niedokończoną warownię na młyn parowy. W 1963 r. wieża została wyremontowana i przekształcona na strażnicę ZHP.

Wieża murowana z cegły, kwadratowa z okrągłą wieżyczką wbudowaną w północno – zachodnie naroże. Obiekt o wysokości około 15 m. W ściany wmurowano kamienne elementy z łowickiego zamku prymasowskiego m.in. tablicę erekcyjną prymasa Jakuba Uchańskiego. Otwory okienne w każdej kondygnacji odmiennej wielkości i kształtu.

Fotografia 12. Widok na Basztę w Łowiczu
(Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Budynki użyteczności publicznej

Ratusz, ul. Stary Rynek 1

Ratusz, zrealizowany według projektu znanego architekta Bonifacego Witkowskiego, projektanta obiektów municypalnych i kościołów m.in. w Rawie Mazowieckiej, Łodzi i Zgierzu., stanowi jeden z piękniejszych przykładów klasycystycznych gmachów użyteczności publicznej w Polsce. Stanowi dominantę przestrzenną północnej pierzei Starego Rynku, w której był pierwszym realizowanym obiektem nowej zabudowy.

Ratusz usytuowany jest kalenicowo w centralnej części północnej pierzei Starego Rynku. Budynek klasycystyczny, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, dwutraktowy, z użytkowym poddaszem posiada dach dwuspadowy o kalenicy zaakcentowanej podłużną ścianką i z attyką tralkową, a na osi, nad bramą wieżę zakończoną attyką. Wzniesiony na rzucie prostokąta z ukośną zachodnią ścianą szczytową i wnęką na osi, w której umieszczona została brama przejazdowa. Brama przejazdowa sklepiona kolebką krzyżową z żaglem. Elewacja frontowa, o bogatej dekoracji, z wejściem – bramą na osi głównej w pozornym ryzalicie monumentalnego portyku z dwiema jońskimi kolumnami w wielkim porządku, z kapitelami jońskimi, ustawionymi na wysokich cokołach. Nad bramą, na piętrze balkon z tralkową balustradą. Na osi elewacji usytuowana

Fotografia 13. Widok na Urząd Miejski w Łowiczu
(Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

jest, nieco cofnięta poza jej lico, kwadratowa wieża z balustradą, ozdobiona korynckimi pilastrami oraz boniowanymi narożnikami, z frontu której umieszczono zegar. W przyziemiu, po obu bokach bramy, boniowane arkady wypełnione przeszkleniem, a nad nimi, pomiędzy kondygnacjami, stiukowy fryz z wicią roślinną, girlandami i stylizowanymi gryfami. Okna piętra prostokątne. Elewację wieńczą okap na krokwistach i tralkowa, balustradowa attyka. Na elewacji frontowej znajdują się dwie tablice. Pierwsza ku czci 5808 mieszkańców Łowicza pomordowanych przez Niemców w latach 1939-1945 oraz 13 Polaków rozstrzelanych na dziedzińcu ratusza w 1939 r. Druga upamiętniająca dokonanie lustracji 9 regimentu piechoty w Łowiczu przez Naczelnika Tadeusza Kościuszkę w dniach 24 i 25 IV 1790 r.

Stan zachowania dobry.

Dawna poczta konna – pocztaliteria w zespole poczty konnej, ul. 3 Maja 13

Klasycystyczny gmach poczty I klasy zbudowany został w latach 1828-1829 przy trakcie do Warszawy (dawniej ul. Wjazdowa). Wcześniej poczta lokowana była na tzw. Glinkach. Do urzędu pocztowego I klasy należały inne poczty w regionie. Utrzymywano 24 konie do zaprzęgów pocztowych. W 1886 r. przy poczcie uruchomiono międzynarodową stację telegraficzną, następnie w 1890 r. utworzono kasę pocztową - oszczędnościową. W 1939 r. obiekt został zniszczony, a następnie odbudowany w 1950 r.

W dniu 2 listopada 1830 r. w pokojach gościnnych poczty zatrzymał się na postój Fryderyk Chopin. Po noclegu udał się w dalszą podróż do Francji, na zawsze opuszczając Ojczyznę.

Budynek na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, pokryty dachem czterospadowym. Budynek tynkowany. Elewacja południowa frontowa siedmioosiowa. W części centralnej trzypoziomowy, dwukondygnacyjny portyk joński, zwieńczony trójkątnym szczytem wspartym na kolumnach posadowionych na wysokich, czworobocznych cokółkach.

Fotografia 14. Widok na budynek dawnej poczty konnej
(Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Stan zachowania dobry.

Cmentarze

Przez wieki miejscami grzebania zmarłych były cmentarze przykościelne. Same świątynie były miejscem pochówku osób najznamienitszych: dostojników kościelnych, fundatorów świątyń i osób zasłużonych, którzy mieli tu swoje epitafia i nagrobki. Cmentarze przykościelne funkcjonowały do ok. poł. XIX wieku. Następnie ze względów sanitarnych sytuowano je poza obszarem zabudowanym.

Do cmentarzy przykościelnych na terenie miasta zaliczyć można:

- Cmentarz przykościelny par. Świętego Ducha, św. Katarzyny i św. Mateusza,

- Cmentarz Przykościelny Mariawitów,
- Cmentarz przykościelny OO. Pijarów,
- Cmentarz Przykościelny. św. Leonarda i Małgorzaty,
- Dawny Cmentarz Przykościelny, przy dawnym kościele ewangelickim, ul. Podrzeczna 17,
- Dawny Cmentarz Przykościelny, przy dawnym kościele oo. Dominikanów, ul. Podrzeczna 30.

Tereny dawnych cmentarzy przykościelnych na terenie gminy są na bieżąco porządkowe, a roślinność pielęgnowana.

Cmentarz rzymsko – katolicki „Emaus”, ul. Mickiewicza 40

Założony w 1823 r. przez parafian św. Ducha w Łowiczu, na przedmieściu Bratkowice. Powstał na placu po dawnym drewnianym kościółku św. Piotra, zbudowanym ok. 1660 r. przez radnego miasta Józefa Nieszyłkowskiego. Kościółek ten miał 3 ołtarze, w tym główny, który przedstawiał scenę ewangeliczną rozmowy Pana Jezusa z uczniami w drodze do Emaus. W związku z tym obrazem przyjęła się na stulecia nazwa cmentarza. Brama cmentarna pochodzi z ok. 1841 – 1843, posiada szczyty neobarokowe. Murowane ogrodzenie pochodzi z 1890 i 1920 r. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1846 roku. Wiele z nagrobków posiada wartość artystyczną i historyczną. Cmentarz został powiększony w 1873 i 1890 r. za staraniem ks. Jana Niemiry, miejscowego wikariusza, który kazał usunąć kilka mogił murowanych, utrudniających wstęp do kaplicy. Od 1991 obok cmentarza wydzielono również teren dla chowania zmarłych z parafii Chrystusa Dobrego Pasterza w Łowiczu.

Cmentarz Katedralny, ul. Blich 8

Cmentarz katedralny w Łowiczu obejmuje swoją powierzchnią obszar 6,35 ha. Założony został w 1848 r. na tzw. górach szubienicznych. Zasadzono drzewa wzdłuż alei by spełniał on również rolę parku. W 1867 r. cały cmentarz otoczono murem. Cmentarz ma bardzo duże znaczenie historyczne. O jego niezwykłości świadczą liczne krzyże, pomniki, groby i inskrypcje, których piękno przykuwa uwagę. Na cmentarzu spoczywają zarówno zwykli ludzie jak i osoby zasłużone dla społeczeństwa: księża, bojownicy o wolną i niepodległą Polskę, lekarze, nauczyciele, artyści, działacze polityczni i społeczni.

Do grobów o znaczeniu historycznym zaliczyć można:

- Nagrobek Rodziców Józefa Chełmeńskiego,
- Nagrobek Henryka Platera,
- Płyta nagrobna Stanisława Lisickiego,
- Kwatera Żołnierzy poległych w 1939 r. w walkach nad Bzurą.

Cmentarz żydowski, ul. Łęczycka 96

Miejsce o wartości historycznej i martyrologicznej, ślad obecności społeczności żydowskiej na terenie miasta. Znajdują się tu nagrobki o zróżnicowanej formie. Część z nich posiada walory artystyczne a większość stanowi typowe przykłady żydowskiej sztuki sepulkralnej o charakterystycznej formie i złożonej symbolice.

Łowicka społeczność żydowska dłuższy czas należała do Gminy w Sochaczewie. Zmarłych chowano na kirkucie w Sobocie. W 1824 r. rozpoczęto starania o utworzenie niezależnej gminy w Łowiczu, jednak dopiero w marcu r. 1829 na gruntach należących do Wielkiego Księcia Konstantego wydzielono teren na cmentarz „około wsi Zagórze przy trakcie od Łowicza do Bielaw prowadzącego, jako w miejscu do tego dogodnym”. Cmentarz funkcjonował do czasu okupacji niemieckiej. Hitlerowcy przeprowadzali na jego terenie egzekucje, niszczyli i wywozili nagrobki traktując je jako materiał budowlany. Wykorzystywano je m. do regulacji koryta Bzury i utwardzania dróg. Po zakończeniu wojny na terenie nekropolii złożono szczątki osób pochodzenia żydowskiego, pochowanych w innych miejscach. Ostatni pochówek miał miejsce w 1972 r. Przez kilkadziesiąt lat zwożono tu odzyskane macewy. W r. 1993 nastąpiły prace restauracyjne i porządkowe, które sfinansowali potomkowie i rodziny łowickich Żydów, aby uczcić pamięć osób pochowanych w tym miejscu. Z tej okazji umieszczono na cmentarzu, w pobliżu wejścia tablicę pamiątkową. Na terenie nekropolii regularnie przeprowadzane są prace pielęgnacyjne.

Cmentarz zajmuje działkę w kształcie nieregularnego wieloboku o powierzchni 1,8631 ha. Granice wyznacza ogrodzenie, w części południowej i wschodniej historyczne, ceglane, zaś w pozostałej partii współczesne, z płyt betonowych. Liczbę zachowanych pochówków określa się przybliżeniu na ok. 400. Są to nagrobki o różnej formie; steli, płyt nagrobnych, pomników otoczonych metalowym ogrodzeniem, obelisków. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1831 r. Nie przetrwał pierwotny układ cmentarza, zatarte są ciągi komunikacyjne oraz podział na kwatery. Południowa część terenu jest zadrzewiona.

Fotografia 15. Widok na cmentarz żydowski oraz bramę wejściową cmentarza (Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Założenia pałacowo – parkowe

Pałac Klickiego, ul. Pałacowa 6

Pałac to obiekt historyczny znajdujący się w Łowiczu, który został wybudowany w latach 1822–1824 wg projektu Karola Krauze. Stanowi on część większego zespołu pałacowego, w którego skład wchodzi również kaplica, wieża obronna i dom dozorczy. Cały kompleks zaprojektowano w stylu romantycznym, a otacza go park w stylu angielskim.

Stanisław Klicki był kawalerzystą, generałem dywizji Królestwa Polskiego, uczestnikiem walk o niepodległość oraz dowódcą sztabu w Łowiczu. Pałac powstał na jego polecenie, a pragnął on, by stało się to miejscem, w którym można by gromadzić różne wojskowe memorabilia.

Pałac dwukondygnacyjny, zbudowany na planie prostokąta, o dachu czterospadowym. Do krótszego boku budynku przylega okrągła wieża pełniąca pierwotnie funkcję klatki schodowej. Architektura pałacu określa faktura murów, wysunięte połacie i forma dachów.

Fotografia 16. Widok na Pałac Klickiego
(Źródło: <https://www.google.pl/maps/>).

Stan zachowania dobry.

5.2.3. Zabytki będące własnością miasta

Miasto Łowicz posiada prawa własności do 17 obiektów zabytkowych, w większości domów mieszkalnych. Stan obiektów stanowiących własność miasta można określić jako dobry.

Tabela 1. Obiekty zabytkowe stanowiące własność miasta Łowicz (Źródło: Urząd Miejski w Łowiczu).

Lp.	Obiekt/ obszar	Adres	Forma ochrony - Pomnik historii Wpis do rejestru zabytków
1.	Dom	Długa 22	
2.	Kapliczka	Długa 31	
3.	Dom – obecnie szkoła podstawowa	Mickiewicza 1	
4.	Zieleniec	Mickiewicza	474 z 16.09.1978 r.
5.	Park przy Baszcie w zespole pałacu gen. Klickiego	ul. Basztowa 2 ul. gen. Stanisława Klickiego 1	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Adres	Forma ochrony - Pomnik historii Wpis do rejestru zabytków
6.	Wieża obronna w zespole pałacu gen. Klickiego	ul. Basztowa 2	575/124 z 19.08.1967 r.
7.	Dom	Podrzeczna 13	
8.	Dom	Podrzeczna 18	608/172 z 22. 08.1967 r.
9.	Dom	Podrzeczna 20	
10.	Dom	Sienkiewicza 58	
11.	Zieleniec	Sienkiewicza	472 z 16.09.1978 r.
12.	Ratusz miejski	Stary Rynek 1	131/116 z 18.08.1967 r.
13.	Dom	Stary Rynek 3	135 z 19.08. 1967 r.
14.	Dom	Stary Rynek 11	639 z 29.09. 1983 r.
15.	Dom	Świętojańska 2	
16.	Dom	Tkaczew 13	
17.	Dom	Zduńska 27	602/166 z 22. 08.1967 r.

5.2.4.Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu miasta wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one wyposażenie kościołów oraz zabytkowe nagrobki. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów.

Do rejestru nie są wpisywane obiekty wpisane do inwentarza muzeum lub wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zasoby muzealne i archiwalne chronione są na podstawie odrębnych przepisów. Zabytkami ruchomymi na terenie Łowicza są m.in. wyposażenia obiektów sakralnych oraz zbiory muzealne.

5.2.5.Placówki muzealne

Na terenie Miasta Łowicza znajdują się:

- Muzeum w Łowiczu,
- Muzeum Diecezjalne w Łowiczu.

Muzeum w Łowiczu

Muzeum mieści się w odbudowanym po zniszczeniach wojennych gmachu pomisjonarskim w Łowiczu. Początki zbiorów muzealnych w Łowiczu sięgają przełomu XIX i XX w. Związane są z postacią Władysława Tarczyńskiego, kolekcjonera i społecznika, który zebraną przez siebie kolekcję udostępnił w 1905 r. publiczności pod nazwą „Zbiorów Starożytności”. W 1907 r. kolekcja ta została przekształcona w „Muzeum Starożytności i Pamiątek Historycznych”, otrzymując własny statut. Do kolekcji o charakterze historyczno-artystycznym W. Tarczyński włączał również przedmioty z dziedziny etnografii. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, muzeum zostało przekazane Miastu. Ponowną działalność rozpoczęło w 1927 r. jako Muzeum Miejskie im. Władysława Tarczyńskiego. Działalność Muzeum Miejskiego uzupełniało funkcjonujące od 1910 r. Muzeum Etnograficzne Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego powstałe w oparciu o kolekcję wybitnej działaczki społecznej, Anieli Chmielińskiej. W roku 1948 kolekcje obu muzeów zostały przejęte przez Muzeum Narodowe w Warszawie (tworząc jego oddział do 1995 r.). Nową siedzibą muzeum stał się gmach pomisjonarski.

Stałe wystawy muzealne to:

- Sztuka Baroku w Polsce,
- Historia miasta i regionu,
- Etnografia Księstwa Łowickiego,
- Izba Pamięci Żydów Łowickich.

Fotografia 17. Widok na wystawę Historia miasta i regionu (Źródło: <http://muzeumlowicz.pl/>).

Muzeum organizuje również wystawy czasowe. Historia i kultura łowicka prezentowana jest również na wystawach w innych instytucjach.

Przy muzeum, na terenie ogrodu przy gmachu głównym mieści się Ośrodek Plenerowy Budownictwa Ludowego, zwany popularnie miniskansenem. Znajdują się tutaj najstarsze, przeniesione z pobliskich terenów budynki mieszkalne i gospodarcze. Tworzą one razem dwie zagrody: XVIII-wieczną zagrodę typu otwartego i XIX-wieczną zagrodę zamkniętą (okólnik). Razem ze sprzętem i wyposażeniem używanym w gospodarstwie w dawnych czasach tworzą wspaniałą ekspozycję kultury łowickiej sprzed wieków. Skansen jest miejscem, w którym w sezonie odbywają się warsztaty, pokazy sztuki ludowej i spotkania z twórcami.

Fotografia 18. Skansen przy Muzeum w Łowiczu (Źródło: <http://muzeumlowicz.pl/>).

Poza skansenem w Łowiczu, funkcjonuje Łowicki Park Etnograficzny w Maurzycach, w ramach którego zgromadzono zabytki architektury z terenu dawnego Księstwa Łowickiego (obszar współczesnych powiatów łowickiego

i skierniewickiego). Skansen położony jest w odległości ok. 7 km od Łowicza, przy trasie Warszawa – Poznań. Obecnie znajduje się tu ponad 40 obiektów, datowanych w większości na II poł. XIX i I poł. XX w. Ich rozmieszczenie ukazuje dwa historyczne układy przestrzenne łowickiej wsi: tzw. starą wieś – owalnicę z centralnym placem wioskowym, występującą w XIX w. oraz tzw. nową wieś – powłasczeniową ulicówkę.

Muzeum Diecezjalne w Łowiczu

Ulokowane jest w wieży Bazyliki Katedralnej na trzech jej poziomach.

Pierwszy poziom poświęcony jest Złotnictwu. Prezentowane są tu m.in. naczynia i paramenty liturgiczne: kielichy, monstrancje, ampułki, a także relikwiarze o ogromnej wartości i niezwyklej historii. Warty obejrzenia jest relikwiarz – AGNUSEK – związany z prymasem Teodorem Potockim. Medalion wykonano z wosku pszczelego pochodzącego z Bazylik Patriarszych, ujęty w srebrną oprawę. Wykonano go na pamiątkę roku świętego 1725.

Najważniejszymi naczyniami liturgicznymi są kielichy: dwa z nich wykonane zostały w II połowie XIX w. w słynnej wytwórni Teodora Wenera, kolejny, jeszcze z XVII w., wykonał na zlecenie kanonika łowickiego Marcina Lipnickiego słynny francuski złotnik – Jacob Guillaume.

Drugi poziom muzeum poświęcono pamiątkom po Prymasach. Zgromadzone eksponaty przypominają o czasach, gdy Łowicz był rezydencją Prymasów Polski. Kolegiata Łowicka, dziś Bazylika Mniejsza, stała się reprezentacyjnym miejscem, rozbudowywanym i upiększonym przez kolejnych arcybiskupów. W jej kryptach spoczęło 12 najważniejszych dostojników kościelnych. Na ekspozycji zamieszczono poczet wszystkich arcybiskupów gnieźnieńskich oraz portrety kilku z nich. Umieszczono m.in. ornaty, kapy, dalmatyki oraz infuły i kapelusze używane przez fundatorów – Prymasów. Można też zobaczyć tron przypuszczalnie związany z królem Zygmuntem III Wazą.

Trzeci poziom to tzw. Skarbczyk. Znajdują się tu dwa żelazne sejfy z XVII w., drewniane rzeźby oraz przydrożny krzyż mający ponad 230 lat. Na ekspozycji umieszczono również krucyfiksy, m.in. prawosławny sprowadzony przez Teodora Potockiego, prymasa w latach 1723-1738.

Ciekawym eksponatem jest zegar eucharystyczny z końca XIX w. Zobaczyć tu można również szaty liturgiczne, m.in. ornat czarny najprawdopodobniej uszyty z fraka należącego do księcia Józefa Poniatowskiego. Na jednej ze ścian znajduje się mapa administracyjna Diecezji Łowickiej.

Zbiory muzealne

Zbiory muzealne na terenie Łowicza z roku na rok zwiększają się.

Tabela 2. Zbiory muzealne w placówkach muzealnych na terenie Łowicza (Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS).

Łowicz	2018	2019	2020	2021	2022	2023
muzealia w pozycjach inwentarzowych	14 966	15 120	15 243	15 382	15 463	15 614
muzealia w sztukach	28 100	28 626	29 383	29 847	30 227	30 499

Ponadto na terenie Łowicza zlokalizowane są izby pamięci na terenie baszty: jedna poświęcona generałowi Stanisławowi Klickiemu, a druga harcerzom z łowickiego hufca ZHP.

5.2.6. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Teren miasta Łowicza nie należy do obszarów obfitujących w stanowiska archeologiczne. Jednakże przy okazji różnych prac budowlanych możliwe jest odkrywanie nowych zabytków archeologicznych (np. odkrycie pozostałości konstrukcji budynku mieszkalnego z okresu późnego średniowiecza w 2023 roku).

Teren miasta Łowicza rozkłada się na powierzchni 2 obszarów AZP. Są to obszary oznaczone numerami: 59-56 i 60- 56. Ogółem na terenie miasta znajduje się 37 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Ich wykaz stanowi załącznik nr 1 do przedmiotowego opracowania (Aneks nr 2).

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Łowicz posiada bardzo bogate dziedzictwo kultury niematerialnej. Region ten wyróżnia się własną kulturą, która od wieków jest związana z Mazowszem. Już od czasów średniowiecza, z powodu wielu naturalnych przeszkód takich jak rzeki, bagna, puszcze i lasy, które nie sprzyjały przemieszczaniu się ludności oraz historycznym podziałom politycznym i administracyjnym, okolice Łowicza zaczęły odróżniać się od ziem sąsiadujących. Wytworzyła się wtedy

własna kultura ludowa m.in. język, zwyczaje, strój, budownictwo, a także liczne legendy o pochodzeniu nazwy Miasta czy o herbie miejskim.

Do najważniejszego dziedzictwa niematerialnego regionu należy zaliczyć folklor oraz gwarę łowicką. Tereny w okolicy Łowicza od XVIII w. należały do dóbr prymasowskich, a w okresie zaborów do Księstwa Łowickiego, na obszarze, którego obowiązywały inne, łagodniejsze prawa oraz większe swobody. Dzięki temu wykształciła się tutaj własna kultura i folklor określany jako sztuka „księżacka” lub „łowicka sztuka ludowa”. Aktualnie pojawia się tendencja do utożsamiania Ziemi Łowickiej z Powiatem. Poza granicami powiatu pozostały południowe tereny Księstwa, ale ich mieszkańców etnicznie zalicza się do Księżaków. Do północnych i wschodnich obszarów powiatu włączono ziemie przylegające do dawnego Księstwa. Problemy ze ścisłym określeniem, czym jest Ziemia Łowicka nie dyskwalifikują jednak nazwy „łowicka sztuka ludowa”. Teren i sztuka są ściśle ze sobą związane, charakteryzują się historyczną ciągłością i jedna współokreśla drugą. Księżaków łączy nie tylko zamieszkiwanie wspólnego terytorium, ale i to, że na tym obszarze zamieszkują ludzie o podobnej kulturze, tradycji, zwyczajach.

Ludność posługuje się własną gwarą zwaną łowicką, zaliczaną do odmian dialektu mazowieckiego chociaż posiada ona wiele cech wspólnych również z dialektem małopolskim. Jednak, tylko niewielu z nich potrafi posługiwać się nią biegle, a to z uwagi na fakt, że gwara ta w przeszłości było silnie tępiona, za mówienie gwarą np. w szkołach stosowane były nawet kary cielesne. Obecnie, gwara przeżywa swój nowy rozkwit i stanowi jeden z najważniejszych elementów tradycji łowickiej, a umiejętność mówienia gwarą uważana jest za duży atut. Osoby takie są doceniane i zapraszane na różnego rodzaju imprezy kulturowe, aby przekazywać ją nowemu pokoleniu.

Na obszarze Księstwa Łowickiego wykształcił się także własny styl budownictwa. W czasach pańszczyźnianych wieś łowicka skupiona była głównie na małym terenie, zazwyczaj w okolicy zbiornika wodnego o przeważnie kształcie kolistym, owalnym, widlicowym lub ulicowym. Po uwłaszczeniu chłopów i przeprowadzeniu komasacji każdy gospodarz otrzymał własne gospodarstwo razem z siedliskiem, co spowodowało zanik starego układu i początek powstawania nowych wsi w układzie luźnej zabudowy rzędowej ciągnącej się nieraz kilka kilometrów. Głównymi materiałami budowlanymi było na początku drewno i glina z domieszką rzniętej słomy, kamienie i głazy narzutowe, a później także cegły i pustaki. Dach był wykonany ze słomy, trzciny lub rogoży. Najstarsze dachy były czterospadowe, na początku XX w. pojawiły się także dachy ze szczytami naczółkowymi, a w latach 30. dachy dwuspadowe ze szczytami prostymi. Konstrukcja ścian budynków drewnianych była na początku słupowa tj. układana z bali dartych i tartych, potem pojawiła się konstrukcja węglowa, a w XX w. konstrukcja ryglowa. Zagrody wytworzyły się po okresie pańszczyźnianym i tworzyły one zwartą i ciasną zabudowę. Były one większe niż te w sąsiednich regionach i budowane na planie kwadratu lub prostokąta oraz oddzielone od siebie różnego rodzaju płotami, parkanami lub polnymi kamieniami. Domy stawiane były licem do drogi z oknami w kierunku południowym. Na przestrzeni lat, wraz z rozwojem budownictwa ilość pomieszczeń zwiększała się z 1 izby do nawet 4 lub 5. Od XIX w. pojawił się zwyczaj bielenia ścian zewnętrznych wapnem i malowania na nich wzorków roślinności,

tj. głównie drzew i kwiatów. Następnie, pod koniec XIX w. wykształciła się moda na barwienie ścian na niebiesko, na których malowano na biały kolor elementy roślinne.

Wnętrza łowickich chałup były bardzo bogato i kolorowo zdobione. Zasadą tego jest pojawienie się na wsi kolorowego papieru glansowanego, co nastąpiło ok. 1860 r. Malunki na ścianach zostały wtedy zastąpione ozdobami wycinanymi z papieru. Były to głównie różnego rodzaju kształty z motywami roślinnymi. W taki sposób ozdabiano belki sufitów, ściany, obrazy, okna i sprzęty domowe. Na ścianach zawieszano także sporo obrazów świętych, których liczba dochodziła nieraz do dwudziestu. Izba dekorowana była także prawdziwymi i sztucznymi kwiatami, robionymi ze słomy, bibuły, papieru lub wełny, i ozdabianymi cekinami lub koralikami.

Na uwagę zasługuje również sztuka tworzenia wycinanek, która na obszarze tego regionu posiada bogatą historię i sposób ich wykonania. Znanie miejscowej ludności od najdawniejszych czasów techniki tkania były przekazywane z matki na córkę i zaowocowały pojawieniem się na przełomie XIX i XX w. papierowych ozdób. Wykonane przeważnie z lnu, przedstawiały różnego rodzaju motywy roślinne. Był to proces bardzo skomplikowany i czasochłonny, jednak warty swojej pracy. Wyróżnia się trzy główne typy wycinanek, które ukształtowały się w latach 90 XX w.: prostokątne „Kodry”, okrągłe „Gwiozdy” oraz pionowe „Tasiemki”.

Rysunek 7. Łódzkie wycinanki – kodry, gwiozdy i tasiemki (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Chlubą regionu jest regionalny strój ludowy. W porównaniu do innych strojów regionalnych, księżacki wyróżnia się bogatszym układem kolorystycznym i malowniczym wykończeniem. Na strój męski składa się filcowany kapelusz z rondem, ozdobiony pasem aksamitu, cekinami, koralikami lub kolorową włóczką. Dalej zakładano lnianą lub bawełnianą białą haftowaną koszulę, kamizelkę, a w zimie dodatkowo kaftan i czasem sukmanę. Zamożniejsi nosili stroje bardziej przyozdobione, kolorowe i bogatsze. Na nogi zakładano buty z wysokimi, karbowanymi przy kostce cholewami lub z cholewami prostymi i sztywnymi. Na strój kobiety składała się kolorowa chusta w kwieciste wzorki noszona na głowie, biała koszula, wielobarwna spódnica o szerokości 5-6 metrów, usztywniające

zapaski zakładane na spódnice, szyty zazwyczaj z czarnego aksamitu i zapinany na guziki stanik oraz mały kaftanik zwany spencerkiem. Na nogi zakładano wysokie trzewiki na obcasie sznurowane różnego koloru wełnianymi tasiemkami.

Fotografia 19. Strój łowicki (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Kultura łowicka posiada także liczne coroczne zwyczaje i obrzędy. Do najważniejszych należą te związane z Wigilią, Nowym Rokiem, Wielkanocą i Bożym Ciałem. Dodatkowo można wyróżnić te obchodzone wiosną: chodzenie maszkar w ostatki, chodzenie po „dyngusie” z kogutkiem, obchodzenie pól; latem: sobótki i zwyczaje żniwne, święto Matki Boskiej Zielnej; jesienią: siewy, zbiór kartofli, pocieranie Inu, darcie pierza i prządky; zimą: chodzenie kolędników z gwiazdą, szopką i „Herody”. Własne obrzędy i towarzyszące im wierzenia posiadają także urodziny, chrzciny, ożenki lub śmierć kogoś z rodziny, przy czym najbogatszą symbolikę posiada wesele. Trwające przeważnie kilka dni, przypominające niesamowity spektakl, w który zaangażowana była zazwyczaj cała wieś. Każdy dzień wyróżniał

się własnymi obrzędami, wydarzeniami i wierzeniami, a całość prezentowała się jako wspaniałe widowisko, dzięki któremu uroczystość ta pamiętana była przez całe życie nie tylko przez małżonków, ale i przez całą wieś, dla której czyjeś wesele stanowiło formę święta i oderwanie się na moment od spraw codziennych. Obecnie najważniejszymi imprezami obchodzonymi na terenie Miasta są: Księżackie Jadło, Biesiada Łowicka oraz Boże Ciało, którego procesja została wpisana na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Procesja Bożego Ciała w Łowiczu jest symbolem regionu łowickiego i jedną z najpiękniejszych oraz najbardziej rozpoznawalnych w całym kraju. Mieszkańcy Miasta i jego okolic ubierają wówczas wielobarwne i unikalne stroje ludowe, dzięki czemu wydarzenie to zachwyca wyjątkowym klimatem. Procesję wzbogacają niesione chorągwie, sztandary i feretorny. Trasa procesji prowadzi ulicami Łowicza, wyruszając spod Bazyliki Katedralnej do czterech ołtarzy, przy których wierni zatrzymują się, by wysłuchać Słowa Bożego w kilku językach. W procesji uczestniczą przedstawiciele lokalnych władz samorządowych, liczni goście i turyści.

Fotografia 20. Procesja Bożego Ciała w Łowiczu (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Istotnym elementem folkloru łowickiego są muzyka i tańce, obecne w kulturze łowickiej od zawsze, przekazywane słownie z pokolenia na pokolenie. Na przestrzeni wieków zmieniały się słowa piosenek i powstawały nowe wersje. Główną tematyką pieśni są przeważnie zaloty, miłość, a także żaloba. Utwory wyróżniają się własnym stylem i niektóre wykonywane są na specjalne okazje czy wydarzenia takie, jak: dożynki, Wielkanoc, pogrzeby lub wesela.

Najpopularniejszym tańcem łowickim jest Oberek, który tańczony jest głównie na weselach. Wśród pozostałych tańców wymienia się: Kujona, Chodzonego oraz różnorodne Walczyki.

Nie można zapomnieć również o tradycyjnych potrawach regionalnych. Kuchnia Łowicka posiada bogatą historię. Przepisy na przestrzeni wieków były przekazywane ustnie, przez co każda nowa osoba, poprzez dodawanie coraz to nowych składników, modyfikowała i ulepszała istniejący przepis.

Do potraw regionalnych Ziemi Łowickiej wpisanych na listę produktów tradycyjnych należą m.in.: ogórki konserwowe i kwaszone po łowicku, zupa gotowana na przecierze z ogórków kiszonych, powidła śliwkowe łowickie, pierniki z marchwi, ćwikła z chrzanem po łowicku, kompot wiśniowy czy szczaw konserwowy.

Do dziedzictwa niematerialnych elementów można też zaliczyć historyczne i geograficzne nazwy miejscowości, krain, rzek, jezior i innych elementów geograficznych.

Od połowy XIX w. i przez cały wiek XX obserwować można stopniowy zanik tradycyjnej łowickiej kultury ludowej. Powodem były głównie zmieniające się warunki cywilizacyjne oraz ekonomiczne, przede wszystkim postęp technologiczny i przemysłowy, który powodował zanik wiejskiego rzemiosła tradycyjnego. Kolejnym powodem była polityka narodowościowa okupantów, którzy chcieli wykorzenić polskie wartości oraz zniwelować procesy kulturowe, poprzez działania mające piętnować ludzi kontynuujących tradycyjną kulturę. Przez te i wiele innych czynników tradycja pielęgnowania kultury łowickiej pod koniec XX w. w dużej mierze zanikła. Mimo tego, obecnie obserwuje się odrodzenie regionalizmu poprzez rosnącą świadomość grupową, dumę, wspólną przynależność i powiązania kulturowe Księżaków. Starają się oni zachować świadectwo dawnej kultury i tradycji dla przyszłych pokoleń.

Kultura Łowicka przedstawia się obecnie bardzo bogato, imponująco oraz okazale. Dzięki jej charakterystycznym cechom jest ona rozpoznawalna nie tylko w Polsce, ale i za jej granicami. Dodatkowo folklor łowicki, a w szczególności stroje ludowe oraz łowickie wycinanki, utożsamiane są nie tylko z kulturą regionu łowickiego, ale z kulturą i dorobkiem całego kraju.

Dziedzictwo niematerialne obecnie

Na terenie Miasta znajduje się kilka ośrodków kulturowych, których główną działalnością jest pielęgnowanie i rozpowszechnianie tradycji i kultury łowickiej oraz promocja turystyczna Miasta w kraju i za granicą. Organizatorem i współorganizatorem szeregu imprez kulturalnych w Łowiczu jest przede wszystkim Łowicki Ośrodek Kultury, będący samorządową instytucją kultury. Pracownicy Ośrodka dbają o to, aby był on miejscem otwartym, żywym i inspirującym społeczność lokalną do działania, a także miejscem, w którym można realizować swoje pasje i zainteresowania. Ośrodek bierze czynny udział w organizowaniu koncertów muzycznych, występów estradowych, spotkań autorskich, wystaw, konkursów. Ponadto prowadzi edukację teatralną, filmową i warsztatową, a także wydaje publikacje regionalne. Łowicki Ośrodek Kultury jest beneficjentem programu „Dom Kultury+” pilotowanego przez Narodowe Centrum Kultury.

Do stałego kalendarza imprez kulturalnych Łowicza wpisane są m.in.: Łowickie Kolędowanie, Mały OCH!, OCH! Film Festiwal, Prezentacje Ludowe – Boże Ciało, Dni Łowicza, Turbowakacje, Międzynarodowy Festiwal Organowy „Johann Sebastian Bach”, Festiwal „Kolory Polski”, Festiwal Dobrej Żywności „Księżackie Jadło”, Festiwal Tipes Topes.

W ramach Łowickiego Ośrodka Kultury działają m.in. Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki” oraz Łowicka Orkiestra Kameralna.

Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki” powstał w 1960 r., a nazwę „Koderki” przybrał w 1985 r., która pochodzi od „kodry” – prostokątnej, kolorowej, kwiatowej lub tematycznej wycinanki łowickiej. Zespół prezentuje zwyczaje ludowe: „Gaik”, „Chodzenie z kogutkiem” w pięknej i kolorowej oprawie oryginalnych strojów łowickich, a także suity łowickie, krakowskiej śląskie oraz tańce Beskidu Śląskiego.

Fotografia 21. Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki” (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Łowicka Orkiestra Kameralna powstała w 2001 r., a jej ideą była chęć wspólnego muzykowania oraz inne spojrzenie na kulturę muzyczną Łowicza.

Fotografia 22. Łowicka Orkiestra Kameralna (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Pozostałymi zespołami ludowymi reprezentującymi i promującymi Miasto są:

- Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy”,
- Zespół Śpiewaczy „Ksinzoki”.

Zespoły czynnie uczestniczą w wydarzeniach kulturalnych, są nagradzane i wyróżniane na wielu krajowych i zagranicznych festiwalach oraz konkursach.

Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy” – istnieje od 1948 roku, a jego członkami jest młodzież szkolna z Zespołu Szkół Ponadpodstawowych nr 2 RCKU im. Tadeusza Kościuszki w Łowiczu. Zespół należy do najdłużej działających zespołów folklorystycznych w regionie Księstwa Łowickiego. Program artystyczny Zespołu składa się z trzech części: suity łowickiej, obrazka łowickiego oraz obrzędu „Zapusty”, a także programów okolicznościowych. Zespołowi towarzyszy kapela ludowa, w skład której wchodzi akordeon, klarnet, skrzypce i bębenek.

Fotografia 23. Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy” (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Zespół Śpiewaczy „Ksinzoki” – powstał w grudniu 2010 r., a jego członkami są twórcy ludowi z Ziemi Łowickiej oraz pasjonaci kultury regionalnej. Zespół wykonuje pieśni księżackie, obrzędowe i religijne, w łowickiej gwarze. W pracy zespołu, ze szczególną uwagą traktuje się autentyzm, zarówno obyczajowy, jak i językowy.

Fotografia 24. Zespół Śpiewaczy „Ksinzoki” (Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>).

Na terenie Łowicza działa sieć biblioteczna składająca się z bibliotek publicznych, szkolnych, pedagogicznych, naukowych i specjalistycznych, które są najważniejszymi ośrodkami kultury w Mieście:

- Powiatowa Biblioteka Publiczna,
- Miejska Biblioteka im. A.K. Cebrowskiego w Łowiczu wraz z jedną filią,

- Biblioteka Pedagogiczna,
- Biblioteka przy Muzeum w Łowiczu,
- Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

Biblioteką prowadzoną przez miasto jest Miejska Biblioteka im. A.K. Cebrowskiego. Instytucja wspiera rozwój społeczności lokalnej poprzez bezpłatny dostęp do informacji i wiedzy z wykorzystaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych. Ponadto podejmuje działania z obszaru kultury, edukacji i integracji społecznej, które realizuje we współpracy z partnerami lokalnymi i krajowymi.

5.3. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony

Pomnik historii

Uznanie za Pomnik Historii jest jedną z czterech ustawowo określonych form ochrony zabytków. Za Pomnik Historii uznaje się zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnym znaczeniu i wartości dla kultury. Rangę Pomnika Historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w drodze rozporządzenia, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Do elitarnego grona Pomników Historii mogą dołączać obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Bazylika Katedralna (dawna Kolegiata Prymasowska) w Łowiczu została uznana za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 roku.

Katedra łowicka jest zabytkiem o szczególnym znaczeniu dla historii i kultury Polski. Świątynię fundowali, a następnie hojnie wyposażali najwięksi dostojnicy w hierarchii kościelnej – arcybiskupi gnieźnieńscy (prymasi od XV w.). Od XVI do XVIII w. ówczesna kolegiata była ich główną świątynią rezydencjonalną. W jej murach odbywały się synody kościelne, decydowano o najważniejszych sprawach Kościoła oraz Rzeczypospolitej. Interrex (funkcję tę sprawowali prymasi) przyjmował tu posłów w czasie bezkrólewia. Tutaj też odbywali pielgrzymki królowie. Obecna katedra jest nekropolią swoich mecenasów – dwunastu arcybiskupów oraz wielu innych dostojników - mieszczącą najwyższej klasy nagrobki, wspaniałe przykłady złotnictwa oraz pamiątki historyczne, pozwalające na określenie tej świątyni sanktuarium nie tylko sakralnym, ale także sanktuarium historii i kultury Polski nierozłącznie związanej z dziejami Kościoła.

Nad kolegiatą roztaczali szczególną pieczę arcybiskupi: Jakub Uchański, Jan Wężyk, Henryk Firlej, Maciej Łubieński, Jan Lipski, Stanisław Szembek, Teodor Potocki, Adam Komorowski. Pod ich patronatem, przy rozbudowie świątyni oraz przy pracach nad znajdującymi się w jej wnętrzu nagrobkami brali udział najwybitniejsi artyści doby nowożytnej

działający na terenie Rzeczypospolitej (architekci: Tomasz Poncino, Konstanty Tencalla (?), Tylman z Gameren, Efraim Schroeger, Jakub Fontana (?), Karol Bay, rzeźbiarze: Jan Michałowicz z Urzędowa, Kasper Fodyga (?), Wilhelm van den Block (?), Abraham van den Block, Wilhelm Richter, Jan Chryzostom Redler (?), Jan Jerzy Plersch, Hieronim Canavesi, sztukatorzy: Jan Chrzyciel Falconi, Jan Michał Graff, Józef Pechner, malarze: Tomasz Dolabella (?), Adam Swach, Szymon Czechowicz). Nazwiska te są gwarancją najwyższej próby artystycznej realizacji w obrębie łowickiego kościoła. Niewątpliwym walorem świątyni jest także autentyczność substancji zabytkowej obiektu. Kościół przetrwał w niemalże niezmiennym stanie do XX w. W 1939 r. poważnemu uszkodzeniu uległ dach, hełmy wież oraz prospekt organowy, które po wojnie zrekonstruowano.

Rejestr zabytków nieruchomych

Rejestr zabytków zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków (Art.8). Wpis do rejestru odbywa się na mocy decyzji WKZ wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być też wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (Art. 9. ust. 2). Na terenie miasta znajdują się 102 obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa łódzkiego, zgodnie z poniższą tabelą.

Największy udział obiektów rejestrowych na terenie miasta stanowią domy mieszkalne.

Tabela 3. Wykaz obiektów z terenu miasta Łowicza ujętych w Rejestrze Zabytków Województwa Łódzkiego

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
1.	Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej	-	933 A	20.05.1993
2.	Kościół p.w. SS. Leonarda i Małgorzaty	Kaliska 2, pl. Koński Targ 4	127/112	18.08.1967
3.	Wieża obronna w zespole pałacu gen. Klickiego	ul. Basztowa 2 (d. ul. 1 Maja 17)	575/124	19.08.1967
4.	Cmentarz katedralny (d. kolegiacki)	Blich 8, Seminarystyczna 2	809 A	22.11.1991
5.	Zespół 6-ciu budynków: budynek mieszkalny z warsztatem, dom mieszkalny z wgłębny portykiem, magazyn zbożowy, obora, stajnia, (chlewnia wykreślona z rejestru)	Blich 10	634 A	29.08.1983
6.	Cmentarz ewangelicko-augsburski	Boczna 9	808 A	20.11.1991
7.	Cmentarz przykościelny par. Świętego Ducha, św. Katarzyny i św. Mateusza	Długa 1	996 A	24.08.1995
8.	Kościół par. p.w. Świętego Ducha, św. Katarzyny i św. Mateusza	Długa 1	125/110	18.08.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
9.	Cmentarz żydowski	Łęczycka 96	875 A	20.03.1992
10.	Cmentarz rzymsko-katolicki „Emaus”	Mickiewicza 40	803 A	20.11.1991
11.	Kaplica Cmentarna „Emaus”	Mickiewicza 40	571/128	19.08.1967
12.	Zieleniec miejski		A/474	16.09.1978
13.	Ogród saski	Mostowa 1	A/473	16.09.1978
14.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 1/1A	591/148	21.08.1967
15.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 2	592/148	21.08.1967
16.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 3	593/148	21.08.1967
17.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 6	594/148	21.08.1967
18.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 8a	633 A	29.09.1983
19.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 9	595/152	21.08.1967
20.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 10	635 A	29.09.1983

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
21.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 12	637 A	29.09.1983
22.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 13	136/154	21.08.1967
23.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 17/17A	596/160	22.08.1967
24.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 19	636 A	29.09.1983
25.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 30	598/162	22.08.1967
26.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 32	599/163	22.08.1967
27.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 33	137/153	22.08.1967
28.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 34	138/156	22.08.1967
29.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 35	139/157	22.08.1967
30.	Dom	Ul. Nowy Rynek (d. pl. Kilińskiego) 36, Kozia 1	140/158	22.08.1967
31.	Dom dozorczy w zespole pałacu gen. Klickiego	Pałacowa 6	577/133	19.08.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
32.	Kaplica w zespole pałacu gen. Klickiego	Pałacowa 6	576/133	19.08.1967
33.	Pałac gen. Klickiego w zespole pałacu	Pałacowa 6	133/123	16.08.1967
34.	Park w zespole pałacu gen. Klickiego	Pałacowa 6	A/471	16.09.1978
35.	Część parku w zespole pałacu gen. Klickiego	Pałacowa	794 A	09.05.1990
36.	Kościół OO. Pijarów pw. Matki Bożej Łaskawej	Pijarska 2, Zduńska 1	130/115	18.08.1967
37.	Dom	Podrzeczna 2	1006	23.09.1998
38.	Dom	Podrzeczna 5	573-VI-50/1010 A	22.03.1952
39.	Dom	Podrzeczna 14	607/171	22.08.1967
40.	Dawny kościół ewangelicki	Podrzeczna 17	572/129	19.08.1967
41.	Dzwonnica przy dawnym kościele ewangelickim	Podrzeczna 17	573/130	19.08.1967
42.	Dom	Podrzeczna 18	608/172	22.08.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
43.	Dom	Podrzeczna 22	609/177	24.08.1967
44.	Dawny klasztor OO. Dominikanów	Podrzeczna 30	570/127	19.08.1967
45.	Dawny kościół Dominikanów	Podrzeczna 30	569/126	19.08.1967
46.	Dom	Podrzeczna 57, Plac Przyrynek 17	142/176	24.08.1967
47.	Dom	Al. Sienkiewicza 27 (d. 19)	1094/298	12.04.1972
48.	Klasztor SS. Bernardynek	Al. Sienkiewicza 15	129/114	18.08.1967
49.	Kościół SS. Bernardynek	Al. Sienkiewicza 15	128/113	18.08.1967
50.	Kościół Starokatolicki Mariawitów p.w. Przenajświętszego Sakramentu, w granicach dz. nr 2362, wraz z wystrojem wnętrza i wyposażenia	Al. Sienkiewicza 3	A/3	15.04.2002
51.	Zieleniec miejski		A/472	16.09.1978
52.	Dawny gmach „Nowy Powiat”	Stanisławskiego 30	578/125	19.08.1967
53.	Dawny klasztor OO. Bernardynów	Stanisławskiego 31	568/122	18.08.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
54.	Dawny kościół OO. Bernardynów p.w. Świętego Bartłomieja	Stanisławskiego 31	126/111	18.08.1967
55.	Drzewostan ul. Stanisławskiego	Stanisławskiego 31	1158/297	14.06.1974
56.	Ratusz miejski	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 1	131/116	18.08.1967
57.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 2	579/134	19.08.1967
58.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 3	580/135	19.08.1967
59.	Dawny Klasztor Misjonarzy z kaplicą św. Boromeusza (ob. Muzeum Narodowe)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 5/7	144/120	19.08.1967
60.	Pozostałości po dawnym skrzydle budynku Misjonarzy - piwnice i dziedziniec oraz teren d. ogrodu w granicach dz. 2390	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 5/7	934 A	25.10.1993
61.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 10	638 A	29.09.1983
62.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 11	639 A	29.09.1983
63.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 12	581/136	19.08.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
64.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 13	640 A	29.09.1983
65.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 14	582/137	19.08.1967
66.	Dom	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 15	583/155	21.08.1967
67.	Dom (dawna kanonia)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 18	134/138	21.08.1967
68.	Dom (dawna kanonia)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 19	584/141	21.08.1967
69.	Dom (dawna kanonia)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 19A	585/142	21.08.1967
70.	Dom (dawna kanonia)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 20	586/143	21.08.1967
71.	Dom (dawna kanonia)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 20A	587/144	21.08.1967
72.	Brama prymasowska	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 24/30	567/121	18.08.1967
73.	Dawna kustodia	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 24/30A	589/146	21.08.1967
74.	Budynek Kurii Wikariuszów	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 24/30C	135/118	18.08.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
75.	Budynek sufraganii (ob. Rezydencja Biskupa Łowickiego)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 24/30E	590/147	21.08.1967
76.	Dzwonnica przy katerze (kolegiacie)	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 30	124/109	18.08.1967
77.	Kościół kolegiacki p.w. Wniebowzięcia NMP	Stary Rynek (d. Rynek Kościuszki) 30	123/108	18.08.1967
78.	Dawny dom Księzy emerytów (bud. lewy)	Świętojańska (d. ul. Podrzeczna) 1/3B	610/178	24.08.1967
79.	Dawny dom księzy emerytów (bud. prawy)	Świętojańska (d. ul. Podrzeczna) 5/7A	611/179	24.08.1967
80.	Dom (d. hotel de Wilno)	3 Maja 12	787 A	27.02.1988
81.	Dawna poczta konna – pocztalteria w zespole poczty konnej	3 Maja 13	132/117	18.08.1967
82.	Dawna stajnia w zespole poczty konnej	3 Maja 13	699/191	28.09.1967
83.	Dawna wozownia w zespole poczty konnej	3 Maja 13	698/190	28.09.1967
84.	Ruiny zamku arcybiskupa	Zamkowa 1	574/131	19.08.1967
85.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 4	622 A	29.09.1983

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
86.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 12	623 A	29.09.1983
87.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 14	624 A	29.09.1983
88.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 18	625 A	29.09.1983
89.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 22	601/165	22.08.1967
90.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 23/23B	626 A	29.09.1983
91.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 25	627 A	29.09.1983
92.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 26	628 A	29.09.1983
93.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 27	602/166	22.08.1967
94.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 28	629 A	29.09.1983
95.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 29	603/167	22.08.1967
96.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 32	630 A	29.09.1983
97.	Oficyna domu	Zduńska (d. Bieruta) 34A	605/169	22.09.1967

Lp.	Nazwa obiektu	Ulica	Nr. rejestru	Data wpisu do rejestru
98.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 34	604/168	22.09.1967
99.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 36/36A	632 A	29.09.1983
100.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 41	143/159	22.08.1967
101.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 42	141/119	18.08.1967
102.	Dom	Zduńska (d. Bieruta) 56	606/170	22.08.1967

Park kulturowy

Park kulturowy to następna forma ochrony zabytków, wprowadzona na mocy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Park kulturowy powołuje mocą uchwały rada miejska, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (Art. 16 ust. 1 i 16 ust. 5). Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w powiązaniu z ochroną środowiska naturalnego.

Na terenie miasta Łowicza park kulturowy nie został utworzony.

Ochrona ustalona w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Prawną formą ochrony zabytków, której stanowienie należy do kompetencji gminy są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Nowo tworzone i zmiany mpzp podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Dodatkowo w trakcie procedury uzyskania ww. decyzji prowadzone są ustalenia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w celu ochrony form opieki nad zabytkami na terenie miasta Łowicza.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uzgadniane są z wojewódzkim konserwatorem zabytków, pod kątem wprowadzania zapisów, dotyczących ochrony zabytków. Również w decyzjach lokalizacyjnych, umieszczane są ustalenia dotyczące ochrony zabytków, ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Powyższe decyzje uzgadniane są przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi.

5.4. Zabytki z terenu miasta Łowicza wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków, w brzmieniu ww. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292), art. 21, jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Ewidencja zabytków jest uporządkowanym zbiorem opracowań, wykonywanym wg jednolitych wzorców, stanowiącym podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Krajową ewidencję zabytków w formie

zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków prowadzi Generalny Konserwator Zabytków. Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Natomiast gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) danej gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Miasto Łowicz posiada Gminną Ewidencję Zabytków w postaci kart adresowych dla zabytków nieruchomości, a także dla stanowisk archeologicznych zatwierdzoną Zarządzeniem Nr 52/2013 Burmistrza Miasta Łowicza z dnia 12 lutego 2013 roku w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza.

Zarządzeniem Nr 39/2015 Burmistrza Miasta Łowicza z dnia 4 lutego 2015 roku w sprawie skreślenia zabytku nieruchomego i wyłączenia karty adresowej zabytku nieruchomego usunięto z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza Dom położony w Łowiczu, ul. Podrzeczna 12.

Zarządzeniem Nr 265/2015 Burmistrza Miasta Łowicza z dnia 24 sierpnia 2015 roku w sprawie skreślenia zabytku nieruchomego i wyłączenia karty adresowej zabytku nieruchomego z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza usunięto Dom położony w Łowiczu, ul. Blich 7.

Zarządzeniem Nr 95/2020 Burmistrza Miasta Łowicza z dnia 11 marca 2020 roku w sprawie wyłączenia karty adresowej zabytku z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza usunięto Dom położony w Łowiczu, ul. Mickiewicza 2/ul. Żabia 10.

Wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowi załącznik nr 1 do przedmiotowego opracowania (Aneks nr 1).

6.Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.

Analiza szans i zagrożeń

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron miasta Łowicz, a także szans i zagrożeń.

Mocne strony:

- 1) Bogata, rozpoznana historia miasta
- 2) Zachowane liczne obiekty architektury sakralnej i kultu religijnego
- 3) Dobrze zachowany Stary Rynek należący do najbardziej charakterystycznych rynków w Polsce
- 4) Atrakcyjny układ przestrzenny Miasta, w tym i niepowtarzalny „trójkątny” Nowy Rynek
- 5) Występujący zabytek uznany za pomnik historii – Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP
- 6) Bogate dziedzictwo niematerialne – przede wszystkim Procesja Bożego Ciała, w której udział biorą mieszkańcy Miasta i okolic, ale także turyście z Polski, jak również zagraniczni
- 7) Cykliczne imprezy kulturalne odbywające się na terenie miasta o charakterze ponadlokalnym
- 8) Stosunkowo dobry stan środowiska
- 9) Pielęgnowanie tradycji i kultury łowickiej (folklor łowicki, stroje ludowe oraz łowickie wycinanki, które utożsamiane są nie tylko z kulturą regionu łowickiego, ale z kulturą i dorobkiem całego kraju)
- 10) Występowanie stanowisk archeologicznych, w tym najbardziej charakterystycznych dla Miasta ruin zamku arcybiskupów gnieźnieńskich
- 11) Wykorzystanie obiektów zabytkowych do rozwoju atrakcji turystycznych
- 12) Zadbane i na bieżąco pielęgnowane tereny zieleni (parki, skwery)
- 13) Promocja historii i dziedzictwa kulturowego na stronie internetowej Miasta - strona internetowa miasta www.lowiczturystyczny.eu z multimedialną mapą Łowicza z zabytkami
- 14) Liczne szlaki rowerowe, piesze i samochodowe przebiegające przez teren miasta
- 15) Prężnie działające instytucje kultury w Mieście (Łowicki Ośrodek Kultury, biblioteki)
- 16) Dostęp do muzeów i skansenów (Muzeum w Łowiczu, Muzeum Diecezjalne w Łowiczu, Ośrodek Plenerowy Budownictwa Ludowego – miniskansen przy Muzeum w Łowiczu)
- 17) Opracowana Gminna Ewidencja Zabytków
- 18) Liczne publikacje wydawane w ostatnich latach związane z dziedzictwem kulturowym miasta (m.in. Szlakiem Żydowskim po Łowiczu, Szlakiem literackim po Łowiczu)

Słabe strony:

- 1) Brak aktualizacji części dokumentów strategicznych (m.in. programu rewitalizacji, strategii rozwoju miasta), które w sposób pośredni odnoszą się do dziedzictwa kulturowego miasta
- 2) Brak pełnego pokrycia miasta mpzp
- 3) Część kamienic w granicach historycznego układu Miasta wymagających podjęcia działań związanych z renowacją elewacji
- 4) Brak udzielanych dotacji na działania związane z rewitalizacją zabytków przez Urząd Miasta
- 5) Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do historycznego charakteru Miasta
- 6) Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna – w zakresie usług gastronomicznych i hotelowych,
- 7) Zły stan zachowania części obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia, w tym obiektów i obszarów o charakterze reprezentatywnym, jak: układ urbanistyczny
- 8) Niewystarczająca świadomość społeczna znaczenia opieki nad zabytkami oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego
- 9) Niewystarczająca ochrona prawna (np. poprzez wpis do rejestru zabytków) części cennych obiektów, w tym założeń zieleni, niewystarczające oznakowanie obiektów zabytkowych, brak jednorodnego systemu informacji o zabytkach
- 10) Niewystarczająca świadomość właścicieli zabytkowych obiektów nt. ograniczeń związanych ze stosowaniem niektórych technologii remontowych i rewaloryzacyjnych
- 11) Brak wystarczających środków finansowych na rewaloryzację obiektów zabytkowych

Szanse:

- 1) Uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach prorozwojowych gminy (program rewitalizacji)
- 2) Rosnąca jakość oferty kulturalnej
- 3) Zwiększenie atrakcyjności miasta dla mieszkańców i inwestorów zewnętrznych
- 4) Kompleksowe działania promocyjne
- 5) Możliwość pozyskiwania środków finansowych z funduszy Unii Europejskiej
- 6) Współpraca transgraniczna

Zagrożenia:

- 1) Brak skutecznych mechanizmów umożliwiających prace konserwatorskie przy obiektach stanowiących własność częstkową i własność prywatno-komunalną
- 2) Pogłębiająca się degradacja zabytków

- 3) Brak wystarczających środków własnych gminy oraz wspólnot mieszkaniowych na remonty obiektów zabytkowych
- 4) Silna presja części inwestorów nastawionych na maksymalizację zysku z inwestycji kosztem atrakcyjności przestrzeni kulturowej miasta przy jednoczesnej liberalizacji przepisów budowlanych
- 5) Niszczenie budynków spowodowane ich niewłaściwą eksploatacją lub całkowitym wyłączeniem z użytkowania
- 6) Nieuzasadniona wymiana oryginalnych elementów zabytkowej zabudowy na współczesne (drzwi, okna, bramy, okładziny elewacji, posadzki, balustrady, kraty itd.)
- 7) Samowole budowlane prowadzące do nieodwracalnego zniekształcenia obiektów i zatarcia ich cech stylowych

7. Założenia programowe – cele, priorytety, kierunki działań i zadania

Gminny Program opieki nad zabytkami miasta Łowicza na lata 2025-2028 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Określone w programie priorytety oraz kierunki działań wynikają z:

- ustawowo określonych celów, jakim służyć powinien program opieki nad zabytkami (ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 87 ust. 2),
- dokumentów strategicznych i planistycznych z terenu miasta,
- wniosków wynikających z analizy SWOT stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta,
- analiz i ocen zasobu dziedzictwa kulturowego miasta i jego stanu zachowania,
- wyznaczonych kierunków polityki krajowej oraz regionalnej.

Niniejszy program zakłada kontynuację wyznaczonych w celów w ramach poprzedniej edycji Programu na podstawie następujących priorytetów:

- P R I O R Y T E T 1 –
 - ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA
- P R I O R Y T E T 2 –
 - OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO ORAZ REWALORYZACJA SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ MIASTA
- P R I O R Y T E T 3 –
 - PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELĘGNOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ

Poniżej przedstawiono założenia programowe na lata 2025-2028.

Tabela 4. Założenia programowe Gminnego Programu opieki nad zabytkami miasta Łowicza na lata 2025-2028.

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
PRIORYTET 1 – ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA		
Ścisła współpraca, w zakresie ochrony zabytków, z różnymi instytucjami i urzędami na poziomie województwa, w tym z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków	Miasto Łowicz, WUOZ	budżety podmiotów realizujących zadanie
Monitoring możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i rewitalizacją	Miasto Łowicz	budżet Miasta
Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków)	Miasto Łowicz	budżet Miasta
Okresowa aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, sporządzanie nowych kart adresowych	Miasto Łowicz	budżet Miasta
Okresowa aktualizacja „Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych” wraz z okresowym przeglądem zabezpieczeń obiektów zabytkowych	Miasto Łowicz	budżet Miasta

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
Podnoszenie rangi obiektów i zespołów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków	Miasto Łowicz, WUOZ, dysponenci obiektów zabytkowych	budżety podmiotów realizujących zadanie
Kontynuacja umieszczania znaków informujących o objęciu ochroną prawną obiektów wpisanych do rejestru zabytków	Miasto Łowicz	budżet Miasta
PRIORYTET 2 – OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO ORAZ REWALORYZACJA NAJCENNIJSZEJ SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ MIASTA		
Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych: - prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i bieżących napraw, - eksponowanie obiektów w przestrzeni miasta (np. iluminacja)	Miasto Łowicz, dysponenci obiektów zabytkowych	budżet Miasta, środki prywatne, środki unijne, ministerialne, inne środki
Bieżąca pielęgnacja zabytkowych parków miejskich, terenów zielonych, zieleni cmentarnej	Miasto Łowicz, dysponenci obiektów zabytkowych	budżet Miasta, środki prywatne, środki unijne, ministerialne, inne
Pozyskiwanie środków finansowych na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach należących do Miasta	Miasto Łowicz	budżet Miasta, środki prywatne, środki unijne, ministerialne, inne
PRIORYTET 3 – PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELĘGNOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ		

Zadanie	Podmiot realizujący zadanie	Potencjalne źródła finansowania
Cykliczna organizacja wydarzeń kulturalnych zwiększających wrażliwość na historię i tradycję regionu – udział miejskich instytucji kultury a także lokalnych organizacji w Europejskich Dniach Dziedzictwa	Miasto Łowicz, instytucje kultury, inne podmioty	budżet Miasta, środki unijne
Aktywna współpraca z regionalnymi mediami w celu promocji zabytków i upowszechnienia działań związanych z opieką nad zabytkami	regionalne media, Miasto Łowicz	budżet Miasta, sponsorzy prywatni
Edukacja mieszkańców, począwszy od poziomu przedszkolnego, w zakresie historii na przykładzie zachowanych lokalnych zabytków – promowanie działań związanych z ochroną zabytków w szkołach, włączanie tej tematyki do programów nauczania	przedszkola i szkoły, Miasto Łowicz, instytucje kultury	budżet Miasta, środki instytucji oświatowych, ministerialne
Organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, rajdów i festynów związanych z dziedzictwem kulturowym	Miasto Łowicz, instytucje kultury	budżet Miasta, środki zewnętrzne
Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego	Miasto Łowicz, instytucje kultury, inne podmioty	budżet Miasta, środki zewnętrzne
Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów i innych instytucji kultury	Miasto Łowicz, instytucje kultury, inne podmioty	budżet Miasta, środki zewnętrzne

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Gminnym Programie opieki nad zabytkami miasta Łowicza na lata 2025-2028* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością miasta Łowicza lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, wsparcie finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych miasta Łowicza;
- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa i miasta Łowicza, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Gminny Program opieki nad zabytkami miasta Łowicza na lata 2025-2028 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miasta, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miasta.

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków burmistrz/prezydent zobowiązany jest do sporządzania co dwa lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawienia go Radzie Miejskiej. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena stopnia realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- efektywność ich wykonania

Przykładowe mierniki realizacji Programu przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 5. Przykładowe mierniki realizacji Gminnego Programu opieki nad zabytkami miasta Łowicza
na lata 2025- 2028.

Lp.	Miernik realizacji PONZ	Oczekiwany trend
1.	wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom	Wzrost
2.	liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych	Wzrost
3.	liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie miasta	Wzrost
4.	liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych	Wzrost
5.	liczba opracowanych/wydanych wydawnictw/aplikacji mobilnych/stron www. (w tym folderów promocyjnych, przewodników, albumów, materiałów pokonferencyjnych etc.)	Wzrost
6.	liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej	Wzrost
7.	Liczba opracowanych i zaktualizowanych dokumentów strategicznych uwzględniających kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego	Wzrost

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Dotacje udzielane przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą być przeznaczane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do katalogu prac i działań należą: techniczne i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej, zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dodatkowo dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków mogą być udzielane przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty województwa) na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale.

Zgodnie z nowelizacją ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o zabytków i opiece nad zabytkami, utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Są to środki z administracyjnych kar, które nakładane mogą być w ściśle określonych przypadkach. Karom pieniężnym podlegać mogą osoby, które bez uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (lub niezgodnie z zakresem określonym w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków) wykonują np.: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, roboty budowlane w otoczeniu zabytku; prowadzą badania konserwatorskie archeologiczne lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru. Kary pieniężne, nakładane są przez organy ochrony zabytków.

Wpływami do Funduszu mogą też być zasądzenia przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Środki, zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w pierwszej kolejności przeznaczone są na ratowanie zabytków zagrożonych lub zniszczonych.

Najważniejsze potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Miasta Łowicza w latach 2025-2028 przedstawiono w poniższej tabeli. Zaznaczyć należy, iż są to wybrane źródła możliwości pozyskania dofinansowania.

Tabela 6. Wybór możliwości pozyskania dofinansowania działań ujętych w Gminnym Programie opieki nad zabytkami miasta Łowicza na lata 2025-2028.

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	– Ochrona zabytków Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. – Ochrona zabytków archeologicznych Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. – Kultura Ludowa i tradycyjna Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. – Wspieranie działań muzealnych Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. – Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. – Kultura dostępna Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno - mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. - Program Promesa dla Kultury Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Katalog działań realizujących cele programu, obejmuje zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W zakresie projektów inwestycyjnych preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie w ramach programu

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	otrzymać mogą także projekty o znacznie mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnych społeczności. Preferowane będą zadania, których realizacja wpływa w sposób znaczący na dostępność do kultury na danym obszarze, jak również angażujące różnorodne grupy społeczne. W odniesieniu do projektów „miękkich” preferowane będą projekty wspierające międzynarodową współpracę artystów, jak również projekty służące budowie kompetencji i konkurencyjności sektora kultury oraz projekty mające na celu zwiększenie dostępu do kultury. - Program „Infrastruktura kultury” Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji. - Konkurs „Zabytek Zadbany” „Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach: 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu; 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe); 3) Adaptacja obiektów zabytkowych;

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	4) Architektura i budownictwo drewniane; 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne; 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.
Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków	Środki Łódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczone są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa łódzkiego. Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Szczegółowe informacje dotyczące terminów składania wniosków; wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej: https://www.wuoz-lodz.pl/Dotacje_i_refundacje,11
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny	Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych	Dotacje w ramach działalności funduszu udzielane są na m.in. likwidację barier architektonicznych (w tym, także w obiektach zabytkowych) w myśl projektu Dostępna przestrzeń. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% wartości dla podmiotu, który nie jest przedsiębiorcą oraz do 30% wartości dla przedsiębiorcy.
Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego	Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego corocznie organizuje konkursy, w ramach których można pozyskać środki na realizację prac konserwatorskich i restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego w ramach Programu „Łódzkie Ratuje Zabytki”. Więcej informacji na stronie: https://www.lodzkie.pl/kultura/ochrona-zabytkow/lodzkie-ratuje-zabytki Dodatkowo Urząd Marszałkowski corocznie organizuje konkurs "Mała architektura zabytkowa". Zgłoszenie może złożyć osoba prawna, osoba fizyczna, jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, a także zgłoszenie może być inicjatywą społeczności lokalnej m.in. mieszkańców, parafian, właścicieli i/lub współwłaścicieli zabytku lub terenu, na którym znajduje się obiekt małej architektury zabytkowej. Więcej informacji na stronie: https://www.lodzkie.pl/kultura/ochrona-zabytkow/mala-architektura-zabytkowa
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej.

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi corocznie ogłasza nabory na udzielenie dotacji na działania związane z Rewaloryzacją zabytkowych parków województwa łódzkiego. Program ukierunkowany jest na finansowe wsparcie działań dotyczących zabytków w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami będących parkami. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.wfosigw.lodz.pl/dla-beneficjentow/programy-priorytetowe-dla-beneficjentow/jednostki-samorzadu-terytorialnego-i-pozostale-podmioty-dla-beneficjentow
Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027	W programie wyznaczono Priorytet VII: Kultura, w ramach którego określono cel szczegółowy 4.6: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Wsparciem w ramach określonego priorytetu zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie będą mogły ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.
Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027	Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka,

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	technologie finansowe czy rolnictwo. 2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji. 2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii. Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.
Kreatywna Europa 2021-2027	Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.
Finansowanie z fundacji	Istnieje możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG,

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	Fundację Orange.
Bank Gospodarstwa Krajowego w Warszawie	Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.
Fundusz Kościelny	Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9 poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo. Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

11.Realizacja i finansowanie przez miasto Łowicz zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest miasto Łowicz,
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze miasta Łowicz.

Miasto jako właściciel obiektów zabytkowych, ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz wpisanych do rejestru zabytków, jest ustawowo zobligowane do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania ich w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych miasto powinno dążyć do wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobyków.

Miasto może wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków w latach obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 81 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn. 23 lipca 2003 roku dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa w trybie i na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Załącznik nr 1 – wykaz obiektów ujętych w GEZ

Aneks nr 1 – wykaz zabytków nieruchomych

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
1.	Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej	Łowicz		znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
2.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. 1 Maja 3 (obecnie ul. Plac Koński Targ 3)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
3.	Dom	2 poł. XIX w.	ul. 1 Maja 5 (obecnie ul. Plac Koński Targ 5)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
4.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. 1 Maja 7 (obecnie ul. Plac Koński Targ 7)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
5.	Dom	XIX w.	ul. 1 Maja 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
6.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. 3 Maja 7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
7.	Dom Dawny hotel de Wilno	1848 r.	ul. 3 Maja 12	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	787 z 27.02.1988 r.
8.	Dawna poczta konna – pocztaliteria	1829 r.	ul. 3 Maja 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	132/117 z 18.08.1967 r.
9.	Dawna stajnia /budynek zachodni / w zespole poczty konnej	1829 r.	ul. 3 Maja 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	699/191 z 28.09.1967 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
10.	Dawna wozownia /budynek wschodni / w zespole poczty konnej	1829 r.	ul. 3 Maja 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	698/190 z 28.09.1967 r.
11.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. 11 Listopada 2 ul. 3 Maja 2	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
12.	Dom	1933 r. rozbudowany 1992 r.	ul. Armii Krajowej 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
13.	Dom	1930 r.	ul. Armii Krajowej 31b	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
14.	Dom	1930 r.	ul. Armii Krajowej 37	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
15.	Dom	poł. XIX w.	ul. Bielawska 3	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
16.	Dom	4 ćw. XIX w.	ul. Bielawska 5	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
17.	Dom	poł. XIX w.	ul. Bielawska 5a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
18.	Dom	XIX w.	ul. Bielawska 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
19.	Cmentarz rzymskokatolicki (d. kolegiacki)	1843 r.	ul. Blich 8 ul. Seminaryjna 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	809 z 22.11.1991 r.
20.	Dom pogrzebowy obecnie Dom grabarza	XIX w.	ul. Blich 8	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
21.	Kaplica grobowa Rodziny Laskowskich	2 poł. XIX w.	ul. Blich 8 ul. Seminaryjna 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
22.	Zespół 6-ciu budynków (budynek mieszkalny z warsztatem szkolnym, budynek mieszkalny z wgłębnym portykiem, magazyn zbożowy, chlewnia, obora stajnia)	spichlerz 1923-1925 r., obora 1923-1925 r., chlewnia 1923-1925 r., stajnia 1923-1925 r., dom z warsztatem szkolnym 1923-1925 r. Szkoła 1921 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
23.	Zespół 6-ciu budynków - chlewnia	1923-1925 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
24.	Zespół 6-ciu budynków - budynek mieszkalny z warsztatem	1923-1925 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
25.	Zespół 6-ciu budynków - budynek mieszkalny z wgłębnym portykiem	1923-1925 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
26.	Zespół 6-ciu budynków - obora	1923-1925 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
27.	Zespół 6-ciu budynków - spichlerz	1923-1925 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
28.	Zespół 6-ciu budynków - stajnia	1923-1925 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
29.	Zespół 6-ciu budynków - szkoła	1921 r.	ul. Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
30.	Dom	Okres międzywojenny	ul. Blich 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
31.	Cmentarz ewangelicko-augsburski	1841 r.	ul. Boczna 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	808 z 20.11.1991 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
32.	Kaplica grobowa rodziny Saxów	1842 r.	ul. Boczna 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
33.	Dom	Pocz. XX w.	ul. Bolimowska 55	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
34.	Kościół p.w. św. Ducha	1404 r.	ul. Długa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	125/110 z 18.08.1967 r.
35.	Cmentarz przykościelny	1404 r.	ul. Długa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	996 z 24.08.1995 r.
36.	Kapliczka na cmentarz przykościelnym	1744 r.	ul. Długa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
37.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. Długa 22	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
38.	Kapliczka	1 ćw. XX w.	ul. Długa 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
39.	Kościół p.w. św. Leonarda i Małgorzaty	1618 r. – 1626 r.	ul. Kaliska 2 pl. Koński Targ 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	127/112 z 18.08 1967 r.
40.	Cmentarz Przykościelny. św. Leonarda i Małgorzaty	XV w	ul. Kaliska 2 pl. Koński Targ 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
41.	Przepompownia wodociągu kolejowego	1903 r. – 1908 r.	ul. Kaliska 32 (dawna ul. Kaliska 16)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
42.	Dworzec PKP	1903 r. – 1908 r.	ul. Kaliska (dawna ul. Kaliska 16)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
43.	Wodociągowa Wieża Ciśnień PKP	1903 r. – 1908 r.	ul. Kaliska (dawna ul. Kaliska 16)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
44.	Cmentarz prawosławny	1 poł. XIX w.	ul. Listopadowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
45.	Cmentarz żydowski	Pocz. lat 30 XIX w.	ul. Łęczycka 96	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	875 z 20.03.1992 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
46.	Cmentarz Mariawicki	pocz. XX w.	ul. Łyszkowicka 98	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
47.	Dom - obecnie gimnazjum	1920 - 1946	ul. Mickiewicza 1	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
48.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. Adama Mickiewicza 7 (część budynku – kolor szary) ul. Adama Mickiewicza 7a (część budynku – kolor niebieski)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
49.	Dom	XIX – XX w.	ul. Mickiewicza 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
50.	Dom	XIX – XX w.	ul. Mickiewicza 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
51.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. Mickiewicza 18	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
52.	Cmentarz rzymskokatolicki „Emaus”	1823 r.	ul. Mickiewicza 40	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	803 z 20.11.1991 r.
53.	Kaplica cmentarna „Emaus”	1848 r. rozbudowana 1898 r.	ul. Mickiewicza 40	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	571/128 z 19.08.1967 r.
54.	Kapliczka przy Parku / Zieleńcu	1852 r.	ul. Mickiewicza	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
55.	Zieleniec	1933 – 1934 r.	ul. Mickiewicza	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	474 z 16.09.1978 r.
56.	Park „Ogród Saski”	1886 r.	ul. Mostowa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	473 z 16.09.1978 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
57.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Mostowa 7	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
58.	Kapliczka	1852 r.	ul. Mostowa	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
59.	Dworek	1920 r.	ul. Nadbzurzańska 19	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
60.	Młyn	XX w.	ul. Nadbzurzańska 27	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
61.	Dom	bd	ul. Napoleońska 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
62.	Dom	1611 r.	ul. Zduńska 59, ul. Nowy Rynek 1, ul. Nowy Rynek 1a (d. Pl. Kilińskiego 1)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	591/148 z 21.08.1967 r.
63.	Dom	1 poł. XVII w.	ul. Nowy Rynek 2 (d. Pl. Kilińskiego 2)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	592/149 z 21.08.1967 r.
64.	Dom	Pocz. XVII w.	ul. Nowy Rynek 3 (d. Pl. Kilińskiego 3)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	593/150 z 21.08.1967 r.
65.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Nowy Rynek 4 (d. Pl. Kilińskiego 4)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
66.	Dom	1 ćw. XVII w.	ul. Nowy Rynek 6, obecnie 5/6 (d. Pl. Kilińskiego)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	633 z 29.09.1983 r.
67.	Dom	XIX w.	ul. Nowy Rynek 7 (d. Pl. Kilińskiego 7)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
68.	Dom	1 ćw. XVII w.	ul. Nowy Rynek 8 (d. Pl. Kilińskiego 8)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	633 z 29.09.1983 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
69.	Dom	XVII w. - dobudówka XIX w.	ul. Nowy Rynek 8a (d. Pl. Kilińskiego)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
70.	Dom	1 poł. XVII w.	ul. Nowy Rynek 9 (d. Pl. Kilińskiego 9)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	595/152 z 21.08.1967 r.
71.	Dom	1911 r.	ul. Nowy Rynek 10 (d. Pl. Kilińskiego 10)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	635 z 29.09.1983 r.
72.	Dom	XVII w. odbudowany po pożarze k. XVIII w.	ul. Nowy Rynek 12 (d. Pl. Kilińskiego 12)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	637 z 29.09.1983 r.
73.	Dom	XVII w. – XVIII w.	ul. Nowy Rynek 13 (d. Pl. Kilińskiego 13)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	136/154 z 21.08.1967 r.
74.	Dom	1850 r.	ul. Nowy Rynek 17 ob. ul. Nowy Rynek 17 i 17b (d. Pl. Kilińskiego 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	596/160 z 22.08.1967 r.
75.	Dom	Ok. 1827 r.	ul. Nowy Rynek 19 (d. Pl. Kilińskiego 19)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	636 z 29.09.1983 r.
76.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. XVIII w.	ul. Nowy Rynek 30 (d. Pl. Kilińskiego 30)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	598/162 z 22.08.1967 r.
77.	Dom	3 ćw. XIX w.	ul. Nowy Rynek 31 (d. Pl. Kilińskiego 31)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
78.	Dom	1 poł. XVII w.	ul. Nowy Rynek 32 (d. Pl. Kilińskiego 32)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	599/163 z 22.08.1967 r.
79.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. XVIII w.	ul. Nowy Rynek 33 (d. Pl. Kilińskiego 33)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	137/153 z 22.08.1967 r.
80.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. 1806 r.	ul. Nowy Rynek 34 (d. Pl. Kilińskiego 34)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	138/156 z 22.08.1967 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
81.	Dom	2 poł. XVII w.	ul. Nowy Rynek 35 (d. Pl. Kilińskiego 35)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	139/157 z 22.08.1967 r.
82.	Dom	cz. zach. XVII w. cz. wsch. ok. 1786 r.	ul. Nowy Rynek 36 ul. Kozia 1 (d. Pl. Kilińskiego 36)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	140/158 z 22.08.1967 r.
83.	Park przy Baszcie w zespole pałacu gen. Klickiego - Basztowa	1822 – 1824 r.	ul. Basztowa 2 ul. gen. Stanisława Klickiego 1 (dawna ul. 1 Maja 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.
84.	Dawny dom dozorczy w zespole pałacu gen. Klickiego	1824 r.	ul. Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	577/133 z 19.08.1967 r.
85.	Dawna kaplica w zespole pałacu gen. Klickiego	1824 r.	ul. Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	576/132 z 19.08.1967 r.
86.	Pałac gen. Klickiego	1824 r.	ul. Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	133/123 z 19.08.1967 r.
87.	Park w zespole pałacu gen. Klickiego - Pałacowa	1822 – 1824 r.	ul. Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.
88.	Wieża obronna w zespole pałacu gen. Klickiego	1822 r.	ul. Basztowa 2 (d. ul. 1 Maja 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	575/124 z 19.08.1967 r.
89.	Kościół o.o. Pijarów p. w. Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha	1680 r. – 1699 r.	ul. Pijarska 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	130/115 z 18.08.1967 r.
90.	Cmentarz przykościelny OO. Pijarów	1680 r.	ul. Pijarska 2 ul. Zduńska	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
91.	Dom	1934 r.	ul. Pijarska 3	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
92.	Dom	XIX - XX w.	Plac Przyrynek 4 (d. ul. Podrzeczna 34)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
93.	Dom	XIX/XX w.	Plac Przyrynek 6 (d. ul. Podrzeczna 36)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
94.	Dom	4 ćw. XIX w.	Plac Przyrynek 8A (d. ul. Podręczna 38)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
95.	Dom	4 ćw. XIX w.	Plac Przyrynek 8 (d. ul. Podręczna 38)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
96.	Dom	4 ćw. XIX w.	Plac Przyrynek 10/12 (d. ul. Podręczna 40)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
97.	Dom	poł. XIX w.	Plac Przyrynek 16 (d. ul. Podręczna 44)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
98.	Dom	Koniec XIX w.	Plac Przyrynek 18 (d. ul. Podręczna 47)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
99.	Dom	1 ćw. XX w.	Plac Przyrynek 23 (d. ul. Podręczna 63)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
100.	Dom	poł. XIX w.	Plac Przyrynek 25 (d. ul. Podręczna 65)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
101.	Dom	XIX w.	ul. Podręczna 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	1006 z 23.09.1998 r.
102.	Dom	poł. XIX w.	ul. Podręczna 3	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
103.	Dom	1907 r. odbudowany 1940 r.	ul. Podręczna 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
104.	Dom	poł. XIX w.	ul. Podręczna 5	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	573/1010 z 22.03.1952 r.
105.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Podręczna 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
106.	Dom	poł. XIX w.	ul. Podrzeczna 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
107.	Dom	poł. XIX w.	ul. Podrzeczna 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
108.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Podrzeczna 14	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	607/171 z 22.08.1967 r.
109.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Podrzeczna 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
110.	Dawny kościół ewangelicki	1838 -1840 r.	ul. Podrzeczna 17	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	572/129 z 19.08.1967 r.
111.	Dzwonnica przy kościele ewangelickim	Ok. 1845 r.	ul. Podrzeczna 17	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	573/130 z 19.08.1967 r.
112.	Dawny Cmentarz Przykościelny	1838 r. – 1840 r.	ul. Podrzeczna 17	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
113.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Podrzeczna 18	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	608/172 z 22.08.1967 r.
114.	Dom	4 ćw. XIX w.	ul. Podrzeczna 20	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
115.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Podrzeczna 22	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
116.	Dawny kościół oo. Dominikanów	2 poł. XVII w. przebud. na salę balową i cerkiew 1818 - 1829	ul. Podrzeczna 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
117.	Dawny klasztor oo. Dominikanów	2 poł. XVII w. Przebud. na koszary 1818 - 1829	ul. Podrzeczna 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
118.	Dawny Cmentarz Przykościelny	XV w.	ul. Podrzeczna 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
119.	Zespół Szkół Zawodowych	XX w.	ul. Podrzeczna 30	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
120.	Dom	XIX w.	ul. Podrzeczna 47	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
121.	Dom	Lata 30-te XX w.	ul. Podrzeczna 49	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
122.	Dom	Pocz. XIX w.	Plac Przyrynek 17 (d. ul. Podrzeczna 57)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	142/176 z 24.08.1967 r.
123.	Dom	1863 r.	ul. Powstańców 4	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
124.	Kościół Starokatolicki Mariawitów p.w. Przenajświętszego Sakramentu wraz z wystrojem wnętrza i wyposażeniem	1 ćw. XX w.	Aleje Sienkiewicza 3	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	A/3 z 15.04.2002 r.
125.	Cmentarz Przykościelny Mariawitów	1 ćw. XX w.	Aleje Sienkiewicza 3	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
126.	Kościół SS Bernardynek p. w. Najświętszej Marii Panny i św. Klary	1648 r. – 1650 r.	Aleje Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
127.	Klasztor SS Bernardynek	1648 r. – 1650 r.	Aleje Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
128.	Cmentarz przyklasztorny	Ok. 1650 r.	Aleje Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
129.	Kapliczka	1842 r.	Aleje Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
130.	Ogrodzenie - kościoła Bernardynek	1648 r. – 1650 r.	Aleje Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
131.	Dzwonnica - kościoła Bernardynek	1648 r. – 1650 r.	Aleje Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
132.	Dom	1 poł. XIX w.	Aleje Sienkiewicza 27 (d. ul. Sienkiewicza 19)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	1094/298 z 12.04.1972 r.
133.	Dom	XIX – XX w.	Aleje Sienkiewicza 40	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
134.	Dom	Lata 20-te XX w.	Aleje Sienkiewicza 52	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
135.	Dom	Lata 20-te XX w.	Aleje Sienkiewicza 58	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
136.	Dom	1 ćw. XX w.	Aleje Sienkiewicza 60	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
137.	Zieleniec	1924 – 1925 r.	Aleje Sienkiewicza	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	472 z 16.09.1978 r.
138.	Dom	Poł. XX w.	ul. Stanisławskiego 3	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
139.	Dom	Poł. XX w.	ul. Stanisławskiego 5	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
140.	Dom	1920 - 1930	ul. Stanisławskiego 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
141.	Dom	3 ćw. XIX w.	ul. Stanisławskiego 11 Ob. ul. Stanisławskiego 11 i 11a	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
142.	Dom	Pocz. XX w.	ul. Stanisławskiego 24	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
143.	Budynek „Nowy Powiat”	1827 r.	ul. Stanisławskiego 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
144.	Dawny kościół o.o. Bernardynów	ok. 1582 r.	ul. Stanisławskiego 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
145.	Dawny klasztor o.o. Bernardynów	1582 r.	ul. Stanisławskiego 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	568/122 z 18.08.1967 r.
146.	Cmentarz przyklasztorny	1464 - 1473	ul. Stanisławskiego 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	
147.	Park	1924 – 1930 r.	ul. Stanisławskiego 31b	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	1158/297 z 14.06.1974 r.
148.	Ratusz miejski	1825 r. – 1829 r.	ul. Stary Rynek 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	131/116 z 18.08.1967 r.
149.	Dom	ok. 1611 r.	ul. Stary Rynek 2 (d. Rynek Kościuszki 2)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	579/134 z 19.08.1967 r.
150.	Dom	XVII i XVIII w.	ul. Stary Rynek 3 (d. Rynek Kościuszki 3)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	580/135 z 19.08.1967 r.
151.	Dawny klasztor Misjonarzy z kaplicą p.w. Świętego Boromeusza (ob. Muzeum Narodowe)	Skrzydło pd. z kaplicą Boromeusza 1689-1701 Skrzydła pn. wsch. i zach. 1705 - 1730	ul. Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	144/120 z 18.08.1967 r.
152.	Dawny klasztor Misjonarzy - dziedziniec	XVII – XVIII w.	ul. Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	934 z dnia 25.10.1993 r.
153.	Dawny klasztor Misjonarzy - Piwnice skrzydła wschodniego	XVII – XVIII w.	ul. Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	934 z dnia 25.10.1993 r.
154.	Dawny klasztor Misjonarzy Gmach Pomisjonarski - Poseminaryjny - brama wraz z ogrodzeniem	1705 – 1730 r.	ul. Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
155.	Dawny klasztor Misjonarzy - Kaplica	1689 – 1701 r.	ul. Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	144/120 z 18.08.1967 r.
156.	Dawny klasztor Misjonarzy - d. ogród - obecnie skansen	XVII – XVIII w.	ul. Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	934 z dnia 25.10.1993 r.
157.	Dom	XVI - XVII w. rekonstrukcja 1960 r.	ul. Stary Rynek 8 (d. Pl. Kościuszki 8)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
158.	Dom	Początek XVII w. nadbud. piętra i przebud. fasady XIX w. odbud. 1960 r.	ul. Stary Rynek 9 (d. Pl. Kościuszki 9)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
159.	Dom	Początek XVII w. nadbud. piętra i przebud. fasady XIX w. odbud. 1960 r.	ul. Stary Rynek 10 (d. Pl. Kościuszki 10)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	638 z 29.09.1983 r.
160.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. XVIII i XIX w.	ul. Stary Rynek 11 (d. Pl. Kościuszki 11)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	639 z 29.09.1983 r.
161.	Dom	2 poł. XVII w.	ul. Stary Rynek 12 (d. Pl. Kościuszki 12)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	581/136 z 19.08.1967 r.
162.	Dom	poł. XVIII w.	ul. Stary Rynek 13 (d. Pl. Kościuszki 13)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	640 z 29.09.1983 r.
163.	Dom	XVI - XVII w.	ul. Stary Rynek 14 (d. Pl. Kościuszki 14)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	582/137 z 19.08.1967 r.
164.	Oficina	XVI - XVII w.	ul. Stary Rynek 14 (d. Pl. Kościuszki 14)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
165.	Dom	1 poł.XVII w.	ul. Stary Rynek 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	583/155 z 21.08.1967 r
166.	Dom	XIX w.	ul. Stary Rynek 17 (d. Pl. Kościuszki 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
167.	Dom	1559 r.	ul. Stary Rynek 18 (d. Pl. Kościuszki 18)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	134/138 z 21.08.1967 r.
168.	Dawna kanonia	1 poł. XVII w. nadbud. 1683 r.	ul. Stary Rynek 19 (d. Pl. Kościuszki 19)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	584/141 z 21.08.1967 r.
169.	Dawna kanonia	XVI - XVII w.	ul. Stary Rynek 19a (d. Pl. Kościuszki 19a)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	585/142 z 21.08.1967r.
170.	Dawna kanonia	1635 r.	ul. Stary Rynek 20 (d. Pl. Kościuszki 20)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	586/143 z 21.08.1967 r.
171.	Dawna kanonia	2 poł. XVI w. usunięcie attyki 1870 r.	ul. Stary Rynek 20a (d. Pl. Kościuszki 20a)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	587/144 z 21.08.1967r.
172.	Brama prymasowska	XVII w. przesunięta na obecne miejsce w 1941 r.	ul. Stary Rynek 24/30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	567/121 z 18.08.1967 r.
173.	Kuria Wikariuszów	1738 r.	ul. Stary Rynek 24/30C (d. Rynek Kościuszki 29)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	135/118 z 18.08.1967 r.
174.	Sufragania (ob. Rezydencja Biskupa Łowickiego)	1 poł. XVII w. przebudowa 2 poł. XVIII w.	ul. Stary Rynek 24/30E (d. Rynek Kościuszki 27)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	590/147 z 21.08.1967 r.
175.	Dawna kustodia	XVIII -XIX w.	ul. Stary Rynek 24/30A	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	589/146 z 21.08.1967 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
176.	Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia N.M.P i ś w. Mikołaja (d. Kolegiata)	Ok. 1433-ok. 1464, przebudowa 1580 i 1624	ul. Stary Rynek 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	Pomnik Historii Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22.10.2012 r. (D.U. z 2012 r. Nr poz. 1239) wpis do rejestru zabytków 123/108 z dnia 18.08.1967 r.
177.	Dzwonnica przy Katedrze (d. Kolegiacie)	1786 r.	ul. Stary Rynek 30 (d. Pl. Kościuszki 30)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	Pomnik Historii Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22.10. 2012 r. (D.U. z 2012 r. Nr poz. 1239) wpis do rejestru zabytków 124/108 z dnia 18.08.1967 r.
178.	Cmentarz przy d. Kolegiacie	Ok. 1100 r.	ul. Stary Rynek 30 (d. Rynek Kościuszki)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
179.	Dom	XIX - XX w.	ul. Świętojańska 2 (d. ul. Podrzeczna 48)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
180.	Brama Wjazdowa	Poł. XIX w.	ul. Świętojańska 3 (d. ul. Podrzeczna 75)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
181.	Dawny dom księży emerytów / budynek prawy	1782 r. przebud. 1840 - 1842 r.	ul. Świętojańska 5/7A (d. ul. Podrzeczna 73)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	611/179 z 24.08.1967 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
182.	Dawny dom księży emerytów / budynek lewy	1782 r. przebud. 1840 – 1842 r.	ul. Świętojańska 1/3 B (d. ul. Podrzeczna 75)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	610/178 z 24.08.1967 r.
183.	Łaźnia Miejska	1905 r.	ul. Tkaczew 8	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
184.	Dom	Okres międzywojenny	ul. Tkaczew 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
185.	Dom	1930 r.	ul. Warszawska 45	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
186.	Ruiny Zamku Arcybiskupa	Ok. 1335 r. Wielokrotnie przebud. XV-XVII w.	ul. Zamkowa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	574/131 z 19.08.1967 r.
187.	Dom	1908 r.	ul. Zduńska 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	622 z 29.09.1983 r.
188.	Dom	Pocz. XX w.	ul. Zduńska 4a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
189.	Dom	ok poł. XIX w.	ul. Zduńska 12	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	623 z 29.09.1983 r.
190.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Zduńska 14	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	624 z 29.09.1983 r.
191.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Zduńska 18	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	625 z 29.09.1967 r.
192.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Zduńska 22	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	601/165 z 22.08.1967 r.
193.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Zduńska 23	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	626 z 29.09.1983 r.
194.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Zduńska 24	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
195.	Dom	1875 r.	ul. Zduńska 25	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	627 z 29.09.1983 r.
196.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Zduńska 26	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	628 z 29.09.1983 r.
197.	Dom	XII w. nadbudowa piętra 1861 r.	ul. Zduńska 27	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	602/166 z 22.08.1967 r.
198.	Dom	1827 r.	ul. Zduńska 28	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	629 z 29.09.1983 r.
199.	Dom	1827 r.	ul. Zduńska 29	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	603/167 z 22.08.1967 r.
200.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Zduńska 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
201.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Zduńska 32	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	630 z 29.09.1983 r.
202.	Dom	2 ćw. XIX w.	ul. Zduńska 33	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
203.	Oficina	Ok.1915 r.	ul. Zduńska 34a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	605/169 z 22.08.1967r.
204.	Dom	1 ćw. XVIII w.	ul. Zduńska 34	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	604/168 z 22.08.1967 r.
205.	Dom	Poł. XIX w.	ul. Zduńska 36 Ob. ul. Zduńska 36 i 36a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	632 z 29.09.1983 r.
206.	Dom	XVIII w.	ul. Zduńska 37	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
207.	Dom	poł. XIX w.	ul. Zduńska 39	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
208.	Dom	2 ćw. XIX w.	ul. Zduńska 41	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	143/159 z 22.08.1967 r.

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
209.	Dom	1637 r. Przebudowa wnętrza i fasady XVIII w.	ul. Zduńska 42	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	141/119 z 18.08.1967 r.
210.	Dom	poł. XIX w.	ul. Zduńska 43	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
211.	Dom	4 ćw. XIX w.	ul. Zduńska 44	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
212.	Dom	1 poł. XIX w.	ul. Zduńska 45/47	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
213.	Dom	początek XX w.	ul. Zduńska 48	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
214.	Dom	początek XX w.	ul. Zduńska 50	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
215.	Dom	Poł XIX w.	ul. Zduńska 52	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
216.	Dom	1 poł. XVII w. przebudowa XVIII w.	ul. Zduńska 54	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	
217.	Dom	1 poł. XVII w. przebudowa XVIII w.	ul. Zduńska 56	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	606/170 z 22.08.1967 r.

Aneks nr 2 – wykaz zabytków archeologicznych

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
AZP 59-56					
1	12	99-400 Łowicz Na lewym brzegu Bzury, po lewej stronie szosy Łódź-Warszawa, naprzeciw ruin zamku	- osada - osada przygodowa - osada	- Okres halszacki - XIII-XV w. - XVI-XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
8	2	99-400 Łowicz	— osada	— XVII-XVIII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
10	1	99-400 Łowicz	— ślad osadnictwa — ślad osadnictwa — osada	— Epoka kamienia — Wczesne Średniowiecze — XV-XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
11	2	99-400 Łowicz Po obydwu stronach szosy do Kocierzewa pld.	— ślad osadnictwa — osada — ślad osadnictwa	— Okres halszacki / Okres lateński — Średniowiecze — Bliżej nieokreślony okres pradziejowy	wojewódzka ewidencja zabytków
16	13	99-400 Łowicz	— ślad osadnictwa	— Epoka kamienia — Epoka brązu / okres halszacki	wojewódzka ewidencja zabytków

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
				— Wczesne średniowiecze — XV / XVI w.	
17	3	99-400 Łowicz	- ślad osadniczy - osada - osada - ślad osadniczy	— II okres epoki brązu — Wczesne Średniowiecze — Średniowiecze — Nowożytność	wojewódzka ewidencja zabytków
18	14	99-400 Łowicz W pobliżu elektrowni, przy ul. Nadburzańskiej	— ślad osadnictwa	— Epoka kamienia	wojewódzka ewidencja zabytków
18	15	99-400 Łowicz	— ślad osadnictwa	— XIII/XIV w.	wojewódzka ewidencja zabytków
19	15	99-400 Łowicz	— ślad osadnictwa	— XIII/XIV w.	wojewódzka ewidencja zabytków
25	1	99-400 Łowicz	— ślad osadniczy	— Średniowiecze	wojewódzka ewidencja zabytków
26	16	99-400 Łowicz	— ślad osadnictwa — osada — osada	— Bliżej nieokreślony okres pradziejowy — Średniowiecze — Nowożytność	wojewódzka ewidencja zabytków

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
27	17	99-400 Łowicz Po prawej stronie obwodnicy Warszawa – Łódź	— osada	— Ok. średn. / ok. nowoż.	wojewódzka ewidencja zabytków
28	18	99-400 Łowicz W pobliżu cmentarza parafii Św. Ducha	— osada	— XV-XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
29	19	99-400 Łowicz	— osada	— XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
30	2	99-400 Łowicz	— ślad osadnictwa — osada — osada	— Okres halszacki — Wczesne Średniowiecze — Ok. średni. / ok. nowoż.	wojewódzka ewidencja zabytków
31	3	99-400 Łowicz	— osada	— XV – XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
32	20	99-400 Łowicz	— osada	— Średniowiecze / okres nowożytny	wojewódzka ewidencja zabytków
48	10	99-400 Łowicz Rynek Kilińskiego, posesja nr 5 i 6.	— skarb	— XVI w. XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
49	11	99-400 Łowicz Rynek Kościuszki ob. Stary Rynek na SW od Kolegiaty	— grób — cmentarzysko	— Wczesny okres lateński — XII – XIII w. — XV – XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
			— Kościół Kolegiacki i cm. przykościelny		
54	21	99-400 Łowicz Na prawym brzegu Bzury, po obydwu stronach szosy Warszawa-Łódź	— grób — zamek	— XI – XIII w. — XIII / XIV – XVIII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
55	23	99-400 Łowicz Teren Szpitala dziecięcego, ul. Podrzeczna 73	— relikty kościoła	— Poł. XVIII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
56	24	99-400 Łowicz Przy ul. 3 Maja płd. skrzydło budynku Muzeum Narodowego Oddział w Łowiczu	— d. gmach misjonarski	— 2 poł. XVII – XVIII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
57	25a	99-400 Łowicz Płn./wsch. Narożnik placu na Rynku Kościuszki ob. Stary Rynek/posesja nr 4 - tzw. Ogród Saski oraz odcinek jezdni	— punkt osadniczy/ cmentarzysko — miasto	— Wczesna epoka żelaza — XVI – XVIII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
58	25b	99-400 Łowicz Płd./Zach. część placu na Rynku Kościuszki ob. Stary Rynek / naprzeciw posesji nr 19	— miasto	— XVI – XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
59	26	99-400 Łowicz Posesja nr 27 – w płn. Pierzei rynku, wł. Biskupa	— Relikty zabudowy miasta	— 1 poł. XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
62	27	99-400 Łowicz Przy ul. Podrzecznej, na działkach leżących N i W od kościoła Ewangelickiego	— osada? Cmentarzysko? — miasto	— Okres lateński — XIII / XIV – XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
63	28	99-400 Łowicz Przy ul. Browarnej 12 w pobliżu Al. Sienkiewicza	— miasto	— 2 poł. XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
64	29	99-400 Łowicz U zbiegu ulic Kurkowej i Stanisławskiego oraz przy ul. Krakowskiej	— miasto	— XVI / XVII – XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
65	30	99-400 Łowicz Teren na poł. od dawnego hotelu i kościoła Św. Leonarda	— cmentarzysko szkieletowe	— XV / ? / XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
66	31	99-400 Łowicz Róg ul. Podrzecznej i Bielawskiej	— miasto — ślad osadnictwa / osada	— XVII – XIX / XX w. — OWR	wojewódzka ewidencja zabytków
67	32	99-400 Łowicz	— relikty budynku sakralnego	— XV / ? / w.	wojewódzka ewidencja zabytków

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
		Skwerek przed zespołem kościelno-klasztornym OO. Bernardynów			
68	33	99-400 Łowicz Zachodni narożnik ul. Podrzecznej i Koziej – skwerek	— miasto	— XVIII – XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
69	34	99-400 Łowicz Wschodni odcinek ulicy	— miasto	— XV – XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
70	35	99-400 Łowicz W narożniku ul. Zduńskiej i Pijarskiej	— ślad osadnictwa — ślad osadnictwa / cmentarzysko?/	— XVI / XVII – XIX w. — WEŻ	wojewódzka ewidencja zabytków
71	36	99-400 Łowicz, Rynek miejski	— Rynek miejski	— XV w. / XVI w. / XVII w. / XVIII w. / XIX-XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
AZP 60-56					
1	21	99-400 Łowicz	— osada	— Średniowiecze	wojewódzka ewidencja zabytków
11	22	99-400 Łowicz	— osada	— Średniowiecze / Ok. nowożytny	wojewódzka ewidencja zabytków

Spis tabel

TABELA 1. OBIEKTY ZABYTKOWE STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ MIASTA ŁOWICZ

(ŹRÓDŁO: URZĄD MIEJSKI W ŁOWICZU)

TABELA 2. ZBIORY MUZEALNE W PLACÓWKACH MUZEALNYCH NA TERENIE ŁOWICZA

(ŹRÓDŁO: BANK DANYCH LOKALNYCH, GUS)

TABELA 3. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU MIASTA ŁOWICZA UJĘTYCH W REJESTRZE ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

TABELA 4. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2025-2028

TABELA 5. PRZYKŁADOWE MIERNIKI REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2025-2028

TABELA 6. WYBÓR MOŻLIWOŚCI POZYSKANIA DOFINANSOWANIA DZIAŁAŃ UJĘTYCH W GMINNYM PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2025-2028

Spis fotografii

FOTOGRAFIA 1. WIDOK NA ZABUDOWĘ STAREGO RYNKU

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

FOTOGRAFIA 2. WIDOK NA ZABUDOWĘ NOWEGO RYNKU

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.KULTURA.LODZ.PL](http://www.kultura.lodz.pl))

FOTOGRAFIA 3. WIDOK NA BAZYLIKĘ KATEDRALNĄ PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. MIKOŁAJA

(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.KATEDRA.LOWICZ.PL/](https://www.katedra.lowicz.pl/))

FOTOGRAFIA 4. WIDOK NA GMACH POMISJONARSKI

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.KULTURA.LODZ.PL](http://www.kultura.lodz.pl))

FOTOGRAFIA 5. WIDOK NA KOŚCIÓŁ KLASZTORNY PIJARÓW PW. NAJSWIĘTSZEJ MARII PANNY I ŚW. WOJCIECHA

(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))

FOTOGRAFIA 6. WIDOK NA KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. ŚW. LEONARDA I ŚW. MAŁGORZATY W ŁOWICZU

(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))

FOTOGRAFIA 7. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚWIĘTEGO DUCHA

(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))

- FOTOGRAFIA 8. WIDOK NA KOŚCIÓŁ STAROKATOLICKI MARIAWITÓW P.W. PRZENAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU
ELEWACJA BOCZNA I FRONTOWA
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 9. WIDOK NA DAWNY KOŚCIÓŁ POEWANGELICKI
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 10. ZAMEK W ŁOWICZU OKOŁO 1615 ROKU
(ŹRÓDŁO: [WWW.WIKIPEDIA.ORG](http://www.wikipedia.org))
- FOTOGRAFIA 11. WIDOK NA RUINY ZAMKU PRYMASOWSKIEGO OBECNIE
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 12. WIDOK NA BASZTĘ W ŁOWICZU
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 13. WIDOK NA URZĄD MIEJSKI W ŁOWICZU
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 14. WIDOK NA BUDYNEK DAWNEJ POCZTY KONNEJ
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 15. WIDOK NA CMENTARZ ŻYDOWSKI ORAZ BRAMĘ WEJŚCIOWĄ CMENTARZA
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 16. WIDOK NA PAŁAC KLICKIEGO
(ŹRÓDŁO: [HTTPS://WWW.GOOGLE.PL/MAPS/](https://www.google.pl/maps/))
- FOTOGRAFIA 17. WIDOK NA WYSTAWĘ HISTORIA MIASTA I REGIONU
(ŹRÓDŁO: [HTTP://MUZEUMLOWICZ.PL/](http://muzeumlowicz.pl/))
- FOTOGRAFIA 18. SKANSEN PRZY MUZEUM W ŁOWICZU
(ŹRÓDŁO: [HTTP://MUZEUMLOWICZ.PL/](http://muzeumlowicz.pl/))
- FOTOGRAFIA 19. STRÓJ ŁOWICKI
(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))
- FOTOGRAFIA 20. PROCESJA BOŻEGO CIAŁA W ŁOWICZU
(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))
- FOTOGRAFIA 21. DZIECIĘCO – MŁODZIEŻOWY ZESPÓŁ LUDOWY „KODERKI”
(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))
- FOTOGRAFIA 22. ŁOWICKA ORKIESTRA KAMERALNA
(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))
- FOTOGRAFIA 23. ZESPÓŁ PIEŚNI I TAŃCA „BLICHOWIACY”
(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))
- FOTOGRAFIA 24. ZESPÓŁ ŚPIEWACZY „KSINZOKI”
(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

Spis rysunków

RYSUNEK 1. HERB MAŁY I HERB WIELKI MIASTA ŁOWICZA

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

RYSUNEK 2. FLAGA MIASTA ŁOWICZA

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

RYSUNEK 3. CHORĄGIEW MIASTA ŁOWICZA

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

RYSUNEK 4. ŁASKA PRZEWODNICZĄCEGO RADY MIEJSKIEJ W ŁOWICZU

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

RYSUNEK 5. ŁAŃCUCH BURMISTRZA MIASTA ŁOWICZA

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))

RYSUNEK 6. STREFA ŚCISŁEJ OCHRONY KONSERWATORSKIEJ

(ŹRÓDŁO: [HTTPS://ZABYTEK.PL/PL/OBIEKTY/LOWICZ-UKLAD-PRZESTRZENNY-MIASTA](https://zabytek.pl/pl/obiekty/lowicz-uklad-przestrzenny-miasta))

RYSUNEK 7. ŁOWICKIE WYCINANKI – KODRY, GWIOZDY I TASIEMKI

(ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.LOWICZTURYSTYCZNY.EU](http://www.lowiczturystyczny.eu))